

פירוש אברבנאל לחומש דברים

פרשת דברים

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כותרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
המספרים מסמנים את מספר העמוד בהוצאה זו:
<http://www.hebrewbooks.org/44335>
וכן על הספר מרכבות המשנה, דפוס סביוניטה ה' שיא - 1551

אתר דעת תשע"ו

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

- 3..... דברים א, א-ה
- 3..... [אלה הדברים אשר דבר משה]
- 5..... [אחד עשר יום מחורב]
- 6..... [האם המצוות בספר דברים מחודשות?]
- 8..... דברים א, ו-ח
- 8..... [סדר הנושאים בדברי משה]
- 10..... [מדוע התעכבה הכניסה לארץ?]
- 11..... דברים א, ט-טו
- 11..... [מינוי שופטים]
- 12..... [אזכור ענייני התנהגות במלחמה]
- 13..... [מינוי השופטים ותכונותיהם]
- 14..... דברים א, טז-יח
- 14..... [תפקידי השופטים]
- 14..... [פשעי השופטים]
- 16..... [מדוע לא ייחס משה מנוי שופטים ליתרו?]
- 17..... דברים א, יט-כא
- 17..... [ונסע מחורב ונלך את כל המדבר]
- 18..... דברים א, כב-כה
- 18..... [פרשת המרגלים]
- 20..... [מבנה משלחת הריגול]
- 21..... [תשובת המרגלים וכוונתם]
- 21..... [מדוע הסתיר משה שה' ציווה לשלוח המרגלים?]
- 22..... דברים א, כו-כח
- 22..... זכר שישראל חטאו בשלושה אופנים רעים מאוד
- 22..... דברים א, כט-לג
- 23..... [תוכחה לעם על תגובתו למרגלים]
- 23..... דברים א, לד-מ
- 23..... [אם יראה איש ... את הארץ הטובה]
- 25..... [העונש למשה]
- 26..... דברים א, מא – ב, א
- 26..... [מדוע לא נלחמו עם המלכים שבדרכם?]
- 27..... פרק ב, ב-ח
- 27..... [האיסור להתגרות בעשיו עמון ומואב]
- 30..... [השליחים למלך אדום]
- 31..... דברים ב, ח-יב
- 31..... [מואב ועמון]
- 32..... דברים ב, יג-טז
- 32..... דברים ב, יח - כ
- 32..... [האיסור להתגרות מלחמה בעמון]
- 33..... דברים ב, כד-כה
- 33..... [המלחמה עם סיחון]
- 33..... דברים ב, כו-לז
- 36..... פרק ג, א-י
- 36..... [המלחמה בעוג מלך הבשן]
- 37..... דברים ג, יא
- 37..... [גבורתו של עוג]
- 38..... דברים ג, יב-כב
- 39..... [נחלתם של שנים וחצי השבטים]
- 40..... [סיכום ההקדמה של משה לספר דברים]

פרשת דברים

דברים א, א-ה

[אלה הדברים אשר דבר משה]

למה שעיינו בפסוקים האלה מצאנו ראינו כי הנה אמרו **אלה הדברים אשר דבר משה**, אין ראוי שנפרשהו על המצוות. כי אלה לא יקראו דברי משה. כי הם דברי הקדוש ברוך הוא. כאמרו **את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם**.

אבל הדברים אשר דבר משה הם הסיפורים והתוכחות הטענות אשר עשה מעצמו הקדמה לביאור המצוות. כי משה מעצמו דבר אותם, וראתה החכמה האלהית יתברך לצוות שיכתבו על ספר כשאר חלקי התורה.

והוא למה שמצינו בפסוק הראשון הזה: עבר הירדן, ובמדבר, ובערבה, וסוף, ופארן, וחצרות. וכולם שמות המקומות אשר עברו בהם ישראל, ראוי שנגזור שתופל ולבן ודי זהב הם ג"כ מקומות. עם היות שבמסעות לא נזכרו באותן השמות. כי מאשר באו תופל ודי זהב בתוך שמות מקומות ידועים, ראוי שילמד הסתום מן המפורש, ויהיו כולם מקומות כדברי **הראב"ע** ז"ל.

הספק הראשון

בפסוק **אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף** וגו'. והוא, כי אי אפשר שנאמר שאלה הדברים אשר זכר משה בספר הזה, אמרן לישראל באותם המקומות שזכר. כי הנה דיבורו זה היה בשנת הארבעים, בהיותם בערבות מואב, כמו שיבאר הכתוב אחר זה. ואיך אמר, אם כן, שדבר אותם במקומות ההם.

והנה **רש"י** ז"ל בפירושו נמשך בזה אחר דעת המתרגם. והוא בעצמו דעת **רז"ל בספרי**, **ובספר אלה הדברים רבה** שאמרו כאן:

אלה הדברים - לא אמרו על דברי ספר הזה שיזכיר אחר כך, אבל הם תוכחות שהוכיח ישראל על עונותם, ולכבודם לא רצה לגלותם, והזכירם ברמז, בזכרו אותם המקומות אשר בשכבר חטאו בהם.

ונמשך ג"כ עמו **רלב"ג**.

ויקשה אליהם מאוד. אם כן למה זכר העוונות ההם בבלבול שלא על הסדר, ולמה הניח עון

העגל עד לסוף, באמרו **ודי זהב**, בהיותו הוא ראשון בזמן. ולמה הביא התוכחה הזאת בזולת מקומה בהקדמת דברי הספר. וגם למה הביא אותם ברמז, אחרי שבפרשיות הנמשכות יזכור אותם העוונות בפירוש וגילוי רב.

אמנם **הראב"ע** פירש אלה הדברים על המצוות שנכתבו מפרשת ראה עד הסוף, ואמר שמדבר וערבה ותפל ולבן וחצרות ודי זהב, הם כולם שמות מקומות שלא נזכרו באלה מסעי. או שנכתבו בשמות אחרים.

ו**הרמב"ן** ג"כ פירש אלה הדברים על המצוות, אם לא ששם התחלתם בפרשת ואתחנן בעשרת הדברות וכו'.

הפסוק לא יסבול פירושם. כי הנה אמרו **אלה הדברים** הוא זולת אמרו **אלה העדות והחוקים והמשפטים** או **אלה המצוות**. לפי שהמצוות האלהיות אין ראוי שיקראו דברי משה, כי אם דברי אלהים חיים. אבל התוכחה שאמר הוא, הם שיקראו דברי משה, ואליו ייחסו באמת.

תשובה לספק א

ואתה תדע ממה שהבאתי בהקדמת הספר, שזה דברי משה אשר מפאת עצמו לעם. ולכן באו בלשון מדבר בעדו. והנה ג"כ באו בתוך דבריו דברים בלשון נסתר כשלישי המדבר. כמו הפסוקים האלה שבאו בהקדמת הספר הזה: **אלה הדברים וגו' אחד עשר וגו' ויהי בעשתי עשר וגו' עד הואיל משה באר את התורה הזאת**, שהם עדות התורה האלהית המעידה על דברי משה ועל דברי העם כיתר הדברים שבשאר הספרים שנאמרו ג"כ בלשון נסתר. וכמוהו בפרשת ואתחנן אז יבדיל משה. וזאת הברכה ויתר הפסוקים שבסוף התורה שכולם הם דברי הגבורה שאמר למשה כן דרך עדות ואמות מה שהיה.

והנה ראתה התורה האלהית להקדים אלה הפסוקים בכאן קודם שיבואו דברי משה, שהתחילו באמרו **ה' אלקינו דבר אלינו בחורב לאמר וגו'**. כדי להשיב על שני ספקות יקרות בדברים שזכר כאן מהתוכחה ומביאור המצוות.

האחד בתוכחות. במה שהרבה כאן משה להוכיח את ישראל על העונות שחטאו במדבר. ויראה שדברי התוכחה שזכר כאן לא נזכרו במקומן, ולא נאמרו בשעת המאורע. הלא תראה בעניין המרגלים שנזכרו כאן הדברים שאמר משה לעם, **ואמר אליהם לא תערצון וגו' ה' אלהיכם ההולך לפניכם ובמדבר אשר ראית וגו' ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו'**. והדברים האלה כולם לא נזכרו בפרשת שלח לך אנשים.

ואולי יחשוב חושב מפני זה שאדון הנביאים בשעת המאורע לא דבר לעם הדברים האלה כי ירא מפניהם, ואמר לבנים אשר קמו אחריהם, אשר לא שמעו ואשר לא ראו אמיתת המאורע

אותה התוכחה הראויה לאבותיהם, על כיוצא בזה נאמר אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה. זהו הספק הנופל בדברי התוכחה.

[השני] אמנם בביאור המצוות. כבר יפול בו ספק, ג"כ איננו מועט. והוא שייראה שמשנה רבנו ע"ה בזה הספר הזהיר על מצוות מחודשות, לא נאמרו עדיין אל ישראל, וזה ממה שיסבב מיעוט האמנה וחסרון בדבריו חלילה. לחשוב שהוא יחדשם מעצמו, אחרי שלא נאמרו במה שעבר עם שאר המצוות שנתן הקדוש ברוך הוא לעמו. כי איך נאמר שקבל משה המצוות ההן בסיני. ושתק ולא אמרם לעם עד עתה.

הנה להתיר הספקות האלה, ציוה ה' יתברך למשה שיכתוב בראש דבריו הפסוקים האלה אשר נאמרו בלשון נסתר. לפי שהוא עדות אלהי יעיד האמת במה שעבר ובמה שעתידי. ואמרו **אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל** וגו', רוצה לומר התוכחות אשר יבואו בספר הזה, אל תחשוב שמשנה חידשם עתה, ושלא נאמרו אז לדור המדבר במקומם. אינו כן, אבל הדברים עצמם עם היות שלא נכתבו במה שעבר, הנה בלי ספק משה אמרם אל כל ישראל בשעת המאורעות באותם המקומות אשר קרו שם הדברים. והם: בעבר הירדן - רוצה לומר קודם שיעברו את הירדן בהיותם במדבר; בערבה, מול סוף, ובפארן, ובין תפל, ולבן, וחצרות ודי זהב. שהם המקומות שהכעיסו בהם ישראל את המקום יתברך.

ואם כן לא חודשו דברי התוכחות האלה, הנה אבל נאמרו כאן כמו שנאמרו אז בימים ההם, עם היות שהתורה לא כתבם שמה, כי תקצר כאן מה שהרחיבה במקום אחר. ולא נכתבו הדברים כולם יחד, ולפי זה לא יהיה אמרו **אלה הדברים** על המצוות. וגם לא כוון שבזכירת המקומות היה מוכיח לישראל על מה שעשו בהם, כדברי המפרשים. כי אם להודיע שדברי התוכחות שיזכור בספר הזה כבר נאמרו במה שעבר במקומות הראויים אליה.

והותר בזה הספק הראשון שהעירותי בפרשה.

[אחד עשר יום מחורב]

הספק הב'

באמרו **אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר** וגו'. וזה הפסוק, בין שיהיה מכלל התוכחות שהלכו מהלך אחד עשר יום ביום אחד, ונתעכבו אח"כ לחטאתם, כדברי **רש"י** ז"ל. או שיהיה עניינו שעור המדבר ושעור המסעות כדברי **הרמב"ן** ז"ל, אין ספק שבא בזולת מקומו כאן בתוך דברי הקדמת הספר. וראוי היה שיביאהו בתוך דברי התוכחה בהזכירו עוון המרגלים וסיבת עיכובם במדבר בעבורו.

ודעת **הראב"ע** ז"ל, שאמר **שהודיעה** התורה בזה, שבאחד עשר יום ההם ניתנו המצוות כולם, שרמז עליהם באמרו אלה הדברים. תהיה היא באמת **הודאה בטלה**. והיה די במה

שהודיע המקומות אשר נתנו המצוות בהם. כל שכן אחרי היותם בקדש ברנע נתנו מצוות הרבה. ומה צורך לנו בהודעה ההיא.

תשובה לספק ב

ואמנם אמרו **אחד עשר יום מחורב** וגו' הוא להעיד אשר שיעור אותם המקומות אשר קרה בהם כל זה, ואשר נאמר בהם כל התוכחות כולם, הוא מהלך אחד עשר יום, שהוא מחורב עד קדש ברנע בתוך המרחק הזה. ובקדש עצמו קרו כל הדברים הנזכרים, ונאמרו כולם אותם התוכחות. וכאלו אמר שמחורב עד קדש, בדרך שילך האדם באחד עשר יום, בהר שיעיר דבר משה כל התוכחות האלה.

וכל זה להעיד כי בפניהם הוכיחם ולא ירא אותם.

והותר בזה ג"כ הספק השני שרמזתי בפרשה.

[האם המצוות בספר דברים מחודשות?]

הספק הג'

באומרו **ויהי בארבעים שנה וגו' אחרי הכותו וגו' בעבר הירדן וגו'. הואיל משה באר את התורה.** כי הנה אמרו **בעבר הירדן דבר משה אל בני ישראל**, יראה שאין עניין לו. אחרי שכבר אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל בני ישראל. גם אמרו **אחרי הכותו**, יראה בלתי מקושר, וגם אמרו **הואיל משה באר את התורה** יקשה מאוד, אחרי אשר מצאנו מלבד הביאור מצוות מחודשות בספר הזה.

וה**רלב"ג** פירש הכתוב מקושר עם מה שלמעלה ממנו: אמר **אחד עשר יום מחורב דרך הר שיעיר עד קדש ברנע** ושם עמדו עד שנת הארבעים, וזהו **ויהי בארבעים שנה**. רוצה לומר: ויהי עמידתם בקדש ארבעים שנה. ולענין המצוות המחודשות לא התעורר כלל. וכפי פירושו בכתוב יהיה אמרו **דבר משה אל כל ישראל** בלתי נקשר עם הקודם. וטבע הכתוב לא יסבלהו, וגם פירושו איננו מסכים עם האמת, כי לא עמדו בקדש עד שנת הארבעים בעשתי עשר חדש בא' לחודש, כי קודם זה נסעו משם.

תשובה לספק ג

ואחרי אשר העירה התורה בענין התוכחות בכל מה שראוי. הנה ראתה עוד להעיר על החשד אשר יפול בענין המצוות. שיחשוב חושב שהם מחודשות כאן. ולזה אמר שלא יחשבו שבזה הספר באו מצוות מחודשות, כי כל המצוות פרטיהן ודקדוקיהן נאמרו מסיני. כמו שבא בקבלתן ז"ל וכמו שהוא קבלן. כי אין ספק שאמרן לבני ישראל, כי לא יעלים קצתם ויזכור קצתם אחרי שכולם נאמרו אליו.

אבל לפי שבאו שמה קצת המצוות הן בקוצר רב וברמיזות. לפי שבהיותו, ע"ה, חי, הוא היה

מספיק לבאר אליהם הסתרתם מדי יום ביום, כי יום ליום יביע אומר. וכמו שאמר כל הדבר הקשה יביאון אל משה. הנה עתה, בראותו כי קרוב יום מותו, וכי באו ימי השלום והפקודה, הוצרך לבאר במצוות דברים אשר לא התבארו בהם עדנה.

זוה שאמר הכתוב **ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש, דבר משה אל כל ישראל ככל אשר ציוה ה' אותו אליהם**. ואין הכוונה בזה שבאותו יום דבר משה אל כל ישראל כל המצוות, כי אם שנדע באמת שכל המצוות שבתורה כולם נאמרו מפי משה רבנו ע"ה לישראל עד היום ההוא, רוצה לומר יום אחד לחודש עשתי עשר בשנת הארבעים. כי כמו שהוא ע"ה קיבלם, ככה אמר לישראל.

ואם כן, בשנת הארבעים באותו יום כבר דיבר משה אל כל ישראל כל המצוות שנצטוו מהאל ית'. ואם כן אין בכאן מצוות מיוחדות, כיון שכולם נאמרו לישראל במה שעבר עד אותו יום, איש לא נעדר.

ואמר **ככל אשר ציוה ה' אותו אליהם** בכ"ף הדמיון. ולא אמר כל אשר ציוה, להעיר שכל המצוות דיבר אליהם, עם היות שנשארו דקדוקים ופרטים לא נתבארו אליהם, והם אשר הוצרך עתה לבאר. ולזה אמר ככל אשר ציוה ה' לאמר, שלא אמר כולו בסוף, כי אם קרוב למה שיצווהו האל יתברך.

ולפי שיאמר אומר, אם משה כבר אמר לישראל כל המצוות, אם כן מה ראה לשנותם הנה. מפני זה אמר עוד, שעם היות שכל המצוות שנאמרו למשה כולם נאמרו לישראל עד אותו היום, הנה להיות קצתם בקיצור גדול, הוצרך לבארם מחמת מיתתו. לפי שאחר מיתתו לא יישאר מבאר התורה ומגיד תעלומותיה. כמו שאמרו במסכת תמורה בפרק יש בקרבנות.

שלושת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע, שאל. אמר להם לא בשמים היא וגומר.

זוה שאמר הכתוב **אחרי הכותו את סיחון וגו'**. בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה וגו'. ירצה בזה, שמשה ראה שני סימנים יורו על מיתתו, ולכן נזדרז לבאר את התורה. **האחד** הוא כבוש ארץ סיחון ועוג, וידע שזה יעשה על ידו ושמיד יאסף אל עמיו. **השני** שהיו כבר בעבר הירדן סמוכים לזמן ההעברה, וה' יתברך אמר לו אל תעבור את הירדן הזה.

ולכן בהיותו בארץ מואב ששם תהיה קבורתו, כיון שראה שכבר כבש סיחון ועוג שהיו קרובים לעבור את הירדן, הואיל ורצה משה לבאר התורה והמצוות והחוקים והמשפטים להיותו קרוב למות, הנה בזה נשלמה ההקדמה שראתה החכמה האלהית להקדים לדברי משה רבנו ע"ה,

להסיר החשד והספק אשר היה אפשר שיקרה בדבריו שיזכור בתוכחה ובמצוות. והתבאר עם זה הפסוקים באופן מתיישב על הלב והיותם הקדמה לכל הספר.
והותר עם זה ג"כ הספק השלישי שהעירותי בפרשה.

ובאלה הדברים רבה דרשו הפסוקים באופנים מתחלפים. ומכללם אמרו:
שאלה הדברים - מלשון דבורה. מה דבורה כיון שהיא נותנת עוקצה היא מתה, כך משה רבנו ע"ה, כיון שהוכיח את ישראל נסתלק מן העולם.
והוא דרש נאה.

דברים א, ו-ח

[סדר הנושאים בדברי משה]

בזה המקום התחיל משה רבנו ע"ה לדבר דבריו לעם. כי היו הפסוקים הקודמים הקדמה שעשתה התורה לסיפור דבריו, כמו שאמרתי. וכוונתו הכוללת בדברי הסדר הזה כולו היה, כי לפי שהיה שכר המצוות והסגולה הדבקה בהם ירושת הארץ, כמו שאמר פעמים רבות, **למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ**, לכן קודם שיתחיל בביאור המצוות ובזיכרון שכרם, שהוא תכלית הדברים וכוונתו העצמית, ראה בחכמתו שכבר תמו כל הדור אנשי המדבר אשר ראו הדברים כמו שעברו וידעו סבותיהם.

הספק הח'

שהביא אחר מנוי השופטים סיפור עניין המרגלים. ואם הייתה כוונתו להוכיחם על עונותיהם, יקשה מאוד למה לא התחיל ממעשה העגל שהיה החטא הראשון, וכי נגע עד נפש. ואין לך לומר ששכחו, כי הנה אחר זה בפרשת עקב הביאו והאריך בסיפורו. ואם כן יקשה למה הביאו ראשונה חטא המרגלים שהיה אחרון בזמן, ובאחרונה הביא עניין העגל שהיה החטא הראשון. גם חטא המתאוננים רע. ותבער במ אש ה' וחטא המתאוננים בקברות התאוה ששניהם קדמו לעניין המרגלים, יקשה למה לא זכרם כאן והביאם אח"כ בפרשת והיה עקב, באומרו **ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה** וגו'. ובאו אם כן העונות בלי סדור. ואם תאמר שלא באו לתכלית התוכחה, אלא בדרך ספור מה שקרה בדברי הימים אשר למלכים. יקשה ג"כ למה לא נזכרו הדברים כפי זמנם, וכפי מה שקרו, הראשון ראשון. ויען היה עוון העגל ושאר העונות שזכרתי אירעו ראשונה. היה ראוי שיזכרם קודם עוון המרגלים שאירע אחרי כן, והוא לא עשה כן.

הספק הי"א

במה שהביא משה אדונינו כאן הדיבור האלהי שאמר לו האל יתברך על ארץ בני עשו ובני

עמון ומואב שלא יתגרו במלחמה. והמשיך אחריו עניין סיחון ועוג, והשלים בזה כל הספור מעת יציאתם ממצרים עד היום ההוא אשר דבר משה אלה הדברים. והנה אם הייתה הכוונה בזה הסיפור הדברים הקדומים, היה באמת בקיצור גדול. והשמיט דברים רבים מהם, ואמרם בפרשיות הנמשכות, ומהם שלא זכר כלל. כמו עניין קרח ועדתו. ועניין הנחשים. ונחש הנחושת, ועניין הבאר, ועניין בלק ובלעם ובנות פעור ומלחמת מדין ושאר הדברים. ואם היה כל זה עניין תוכחה, יקשה מאוד איך הביא עניין בני שעיר ועמון ומואב שאין בזה חטא ואשמה לישראל, ואין דבר בזה שיוכיחם עליו.

תשובה לספק ח וספק יא

וחשש אולי בניהם יסתפקו בהם, ולא יאמינו בהשגחה אלהית הפרטית. ושיביאם אל זה שני דברים זרים ששמעו וידעו שקרה לאבותיהם.

הא' עכובם במדבר ארבעים שנה, ויאמר הדור האחרון הזה איך קצרה יד ה' יתברך מהביא אותם מהר אל האדמה. האם ירא את העמים אשר היו אז בארץ לחזקם וכדברי המרגלים. **[הב']** או הנה להיותם נבוכים בארץ סגר עליהם המדבר ועזב ה' אותם.

ואיך שיהיה, מאחר שהייתה השכינה ביניהם והם לא יירשו ארץ, והייתה ירושתה בשכר התורה, אם כן מה ששמעו שנלחמו אבותיהם עם האמורי ונפלו ישראל לפניהם לחרב ועברו בארץ בני עשו, ובארץ בני עמון. ובארץ מואב, וייראו מגשת אליהם מהלחם בה. ועם היות שעתה נלחמו עם סיחון ועוג ויירשו את ארצם, יאמרו העולם כמנהגו נוהג פעמים ינצחו ופעמים ינוצחו. ופעם ייראו כשהרגישו אויביהם חזקים מהם. ואין זה אם כן מפעל ההשגחה. כי אם בטבע או במקרה.

וכל זה ממה שיביא להאמין שלא בזכותה של תורה תליא מילתא. ומה יסכון גבר ברצותו עם האלהים.

לכן, כדי להסיר משה המחשבה הנפסדת מלב השומעים, ראה קודם ביאור המצוות להודיע ביאור הדברים הזרים האלה. רוצה לומר עיכוב העם במדבר ארבעים שנה מה היה סיבתו, כדי להודיעם שלא היה במקרה ולא מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ הזאת, כ"א שעונותיהם היו מונעים הטוב מהם, ומהם הייתה זאת להם.

ולזה הביא ראשונה עניין המרגלים. לא להזכירו עליו לבד, כי אם גם להודיע סיבת העיכוב הזה.

ואחריו הביא מלחמת האמורי אשר רדף את ישראל והכה מכה רבה בהם, וגילה להם שזה היה בעוונם, ושהוא ע"ה התרה בהם ראשונה והם לא שמעו אליו, ושאחר כך הוכו הם בחטאם. והודיעם עוד, שאם אבותיהם לא נלחמו עם בני עשו ועמון ומואב, לא היה זה מפני יראתם אותם, כי הנה האומות ההם היו יראים את ישראל. אבל האל יתברך הוא ציוה שלא

יתגרו בם מלחמה. והוא יתברך הגן בעדם לזכות אבותיהם. ושמלחמת סיחון ועוג לא נעשתה בדרך אנושי. אבל ה' יתברך הוא נתנם בידם, ולכן אמר עליו **החל רש היום הזה אחל תת פחדך** ויתר הדברים שיזכור. וכל זה ממה שיורה היות הדברים כולם מושגחים. וששומר מצוה לא ידע דבר רע. ושעין ה' אל יראיו אל המייחלים לחסדו. ושראוי שיאמינו בהשגחתו. ושיעשו מצוותיו וישמרו אותם, כיון שבזה יפלו אויביהם לפניהם ויירשו את ארצם. ולכן חתם את הדברים באומרו **ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים ולמען תחיו ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ** וגו'. שהוא סוף הצעתו מן הסיבות שזכר.

הנה התבאר מזה למה לא התחיל אדונינו משה רבנו ע"ה בביאור המצוות ובעשרת הדברות, ולמה היה תחילת דבריו עוון מרגלים, ואיך עזב שאר עונות הקדומים אליו בזמן. ומה התוכחה שהביא בספור ארצות בני עשו ועמון ומואב. ואיך הביא אחריה מלחמת סיחון ועוג. והשלים הספור כולו.

ואחר כך חזר לדברים הקודמים אליו בפרטיות הנמשכות כי היה כל זה ממנו לתכלית נבחר כדי להסיר מלבותם הספק האפשרי שיפלו בו. ובאו הדברים כולם להכרח רב ובסידור גדול כדורש טוב לעמו, ודובר דבר דבור על אופניו.

ולכן נחתם בזה הספור הסדר הראשון הזה. יען נשלם בו דרוש אחד בפני עצמו.

והותרו בזה הספקות הח' והי"א. וידעת עם זה קשור הסדר כולו.

ועתה נשוב אל פירוש הפסוקים

[מדוע התעכבה הכניסה לארץ?]

ו ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב-לכם שבת בְּהַר הַזֶּה:
ז פָּנוּ וסֵעוּ לְכֶם וּבְאוּ הַר הָאֲמָרִי וְאֶל-כָּל-שְׂכֵנָיו
בְּעֶרְבָה בְּהַר וּבְשֹׁפְלָה וּבְנֹגֵב וּבְחוּף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנֻעִי וְהַלְבֹּנוֹן עַד-הַנָּהָר הַגָּדֹל וְהַר-פָּרָת:
ח רָאָה נְתַתִּי לְפָנֵיכֶם אֶת-הָאָרֶץ בְּאוּ וּרְשׁוּ אֶת-הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְאֲבֹתֵיכֶם לְאֲבֹתֵיכֶם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם וּלְזָרְעָם אַחֲרֵיהֶם:

בזה המקום התחיל אדונינו משה:

שמעוני אחי ועמי הנה עיכוב האבות במדבר אי אפשר שיהיה כי אם לאחד משלוש סבות:
אם לסבת האל יתברך, או לסבתי שגרמתי הדבר, או לסבת העם עצמו.

ואתם אל תחשבו שהיה עיכוב אבותיכם במדבר ארבעים שנה מפנת האל יתברך. ולא מפינתי. אבל היה מפנת עצמם.

ואמנם שלא היה מפנת האל יתברך מבואר, אחר שהוא יתברך בהיותינו בהר חורב, מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע ועומק ההשגה האלהית, הנה הוא יתברך ציוה אותנו שנסע משם

ושנבוא אל הארץ, ושם פירש מיד אל הר האמורי ואל כל שכניו, ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת וגו'. והודיע כל אלה המקומות, להודיע שהכוונה האלהית הייתה שישראל יכבשו את כל זה, וגם המה לא זכו אל כל הארצות האלה לעוונם ולהתרשלותם.

ואם כן המונע היה מהם מצדם לא מצד האל יתברך, וזהו אמרו עוד **ראה נתתי לפניכם את הארץ וגו'**. כי היה רצונו שמיד יירשו את הארץ. ולכן אמר שכבר היא אצלו נתונה להם.

והנה אמר ראה בלשון יחיד והיה ראוי שיאמר ראו בלשון רבים כי הדיבור כולו הוא ככה. כאלו אמר למשה ראה אתה משה, ותהיה עד בדבר שאני כבר נתתי לפניכם את הארץ. וכבר יצאתי מן השבועה שנשבעתי לאבות, וכאדם האומר למלווה לו, קבל ממני מה שהלווית לי כדי שאצא מידי חובתי, ויקח עדים בדבר. ככה האל יתברך אמר לו למשה פקח עיניך וראה שנתתי לפניכם את הארץ מוכנת להיכבש, ושאני אומר להם בואו ורשו את הארץ כמו שנשבעתי לאבותיכם. וזה ממה שיורה שלא הייתה סיבת העיכוב מאת האל יתברך.

דברים א, ט-טו

ט וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר לֹא-אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם:
י ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּנְכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב:
יא וְהִנֵּה אֱלֹהֵי אֲבוֹתְכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כְּכֶם אֶלֶף פְּעֻמִּים וַיִּבְרַח אֶתְכֶם כְּאִשֶׁר דִּבֶּר לְכֶם:
יב אֵיכָה אֲשָׂא לְבַדִּי טַרְחַתְכֶם וּמִשְׁאָכְכֶם וְרִיבְכֶם:
יג הֲבֹ לְכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבִנִים וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרִאשֵׁיכֶם:
יד וַתַּעֲנֵנִי אֶתִּי וַתֹּאמְרוּ טוֹב-הַדְּבַר אֲשֶׁר-דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת:
טו וְאָקַח אֶת-רִאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים וְאָתָּן אוֹתָם רִאשִׁים עֲלֵיכֶם
שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשְׂטָרִים לְשִׁבְטֵיכֶם:

[מינוי שופטים]

הספק הו'

הוא במינוי השופטים שעשה משה שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות. והנה לענין המשפט היה די בשרי אלפים, ומה לו לירד לשרי מאות, כל שכן לשרי עשרות שהיה דבר בטל כי מה שיעשו שרי חמישים הוא אשר יעשוהו שרי מאות. ואם עד אותו זמן היה מספיק לישראל כלו בענין המשפט משה לבדו, איך אח"כ לא הסתפקו בעשרה או בעשרים מנהיגים, ובחר במנהיגים רבים כל כך שיהיה עולה מנינם לשבעים ושמונה אלף וחמש מאות מנהיגים, כמו שהוכיח **רש"י** ז"ל בפרשת יתרו (שמות י"ח כ"ה) במספר ברור. והוא דבר זר מאד. גם לא מצאתי בדברי **חז"ל** והמפרשים במה יבדלו השרים האלה בהנהגותיהם אלו מאלו, והוא ענין אשר יצטרך לעיון רב.

תשובה לספק ו

אחרי שכבר ביאר משה רבנו ע"ה איך עיכוב העם במדבר לא היה בסיבת השם יתברך. באר עוד שג"כ לא היה בסיבת משה עצמו. כי הוא זרז את העם למה שיצטרך אל מהירות הדרך ולהיכנס אל הארץ ולשבת בה. ולפי שמינוי השופטים ושרי האלפים ושרי המאות הוא מתייחס אל ישוב הארץ מדינה ומדינה ועיר ועיר, והוא גם כן דבר מיוחס למלחמות, אמר שכל כך הייתה ירושת הארץ קרובה בעיניו לבוא, שהוא השתדל מיד למנות עליהם השרים והשופטים אשר יצאו לפניו ואשר יבאו לפניהם, ואשר ישפטו את העם בעריהם. וכל זה בחשבו כי ירושת הארץ וכבושה תהיה בידיהם מהרה. והוא ממה שיורה שמשה רבנו ע"ה לא מינה השופטים והשרים אם לא ברצון ישראל, ושסיפר להם תחילה ההכרח המביא אותם לזה. לבל יחשבו שהיה זה ממנו, לבעטו בהנהגתם ולמואסו בה.

וזהו שאמר **לא אוכל לבדי שאת אתכם**, לדעתי הוא כמו שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמה אשר נשבעתי לאבותיו. יאמר, עם היות שהייתי יכול להנהיג אתכם במדבר, איני יכול לשאת אתכם אל הארץ ולהנהיג אתכם בה ולכבשה ולירש אותה. לפי שבמדבר לא היה צריך כי אם לדון ביניהם וללמדם תורה ומצוות, והיו כולם מקובצים במחניהם. אבל בהכנסת הארץ תצטרכו שרים רבים עליכם להלחם עם האומות ולכבוש את הערים ולשפוט משפטיכם בארצותיכם, ואיך יוכל איש אחד לבדו לשפוט עם רב בדרך ולהדריכם עוד במלחמה, אם לא יפקד עוון על העם שרי הצבא אשר יצאו לפניו ואשר יבאו לפניו. וזהו אמרו לא אוכל לבדי שאת אתכם. רוצה לומר לשאת אתכם אל הארץ אשר אנחנו באים שמה.

ואתה ראית פירוש המפרשים בזה הפסוק. והיותר מחוור שבכולם הוא פירוש **הרמב"ן** ז"ל, שפירש **הטורח** בלמוד התורה והמצוות, כמו שאמר ליתרו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. **ומשאכם** הם הנבואות והתפילות. שהיו ישראל שואלים: האחיה מחולי זה, הנמצאו האתונות. וכנגדו אמר שמה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. **ורביכם** הם הדיינים שבין אדם לחברו, ועל זה אמר שם ושפטתי בין איש ובין רעהו.

[אזכור ענייני התנהגות במלחמה]

הספק הז'

[654] איך אדונינו משה, כשזכר מיני ההנהגה ועמלה, הביא לבד עניין המשפט, ולא הגיד דבר מהמלחמות ולא מהנהגות העם בדרכים, בהיותם אז עתידים להיכנס לארץ. הלא תראה שדבר גדול ועמל רב הוא לשר הצבא להוליך עם גדול בדרך, ועליו להסכים מתי יסעו ומתי יחנו. ובאיזה מן המקומות יחנו. ועל איזו עיר ומקום ילחמו תחילה. ובאיזה זמן. גם יש במלחמות עמל מכאוב בהנהגת הלוחמים, שלא יסתכנו יותר מדאי ושלא יפחדו. ושלא יברחו, וכאומרו ופקדו שרי צבאות בראש העם. ואמרו **חז"ל** שהיו זקיפים בראש העם

הלוחמים כדי שלא יברחו. ואיך משה רבנו ע"ה לא התעורר לכל זה, ולא מינה אנשים על העם לכל ענייני המלחמות, ולא זכר באלו שמנה דבר שיעשו במלחמותיהם, ומיני התחבולות הצריכות אליהם, כי רבות הם. וכאמרו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. והנה לא ראיתי בדברי **חז"ל** והמפרשים דבר בהיתר הספק הזה וראוי שאבקש מנוח אשר ייטב לי.

תשובה לספק ז'

משה אדונינו כשספר כאן לישראל כוון בדברו גם כן בשלמות גדול לענייני המלחמה. ולזה אמר **טרחכם ומשאכם וריבכם**.

ירמוז לדעתי **בטרחכם** - עניניהם אלו עם אלו ודיניהם מה שבין אדם לחבירו. **ומשאכם** רמז לשאת אותם אל הארץ ולהנהיגם במה שיאות לשרי הצבא ההולכים דרך לנחותם במעגלי צדק בנאות דשא ירביצם על מי מנוחות ינהלם.

וכוון באמרו **וריבכם** על המלחמות והריב אשר ילחמו ויריבו עם אויביהם בדרך. לא על מריבותם אלו עם אלו כי כבר נכלל כלו בטרחכם.

וכנגד שלושת ההנהגות האלה שהם בינם לחבריהם בישוביהם ודיניהם. ובינם ובין עצמם בדרך ובינם לאויבים במלחמה אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם. ואמר הבו לכם להגיד שלא נתגאה הוא למנות מעצמו השופטים והשוטרים לבל יאמרו כעת קרח שהיה ממנה קרוביו ואוהביו. אבל ציוה להם שהם ימנו האנשים ההם.

והנה אמר **חכמים** לשפוט בין איש ובין רעהו ולתקן ענייניהם ביניהם נגד מה שאמר טרחכם. ואמר **ונבונים** על מנהיגי העם בדרכים במסעיהם ובתחנותם ובכל מקומות מושבותיהם ובתיקון צרכיהם, שזה בלי ספק מן פועל התכונה והצדק והשכל המעשי. ואמר **וידועים לשבטיכם**. על שרי הצבא במלחמות, שצריך שיהיו ניכרים וידועים לשבטים באופן שהממונים תחתיהם אליהם יפנו. כי איך יהיה שר צבא אדם זר שאינו ניכר אליהם, ואיך יפקדם וישמרו. אבל צריך שיהיה ניכר וידוע ביניהם.

[מינוי השופטים ותכונותיהם]

ואח"כ ציוה שימנו אותם, שימצאו בהם יחד החכמה והתבונה וההכרה לדון ולהנהיג בדברים ולהלחם עם האויבים. ואמר **ואשימם בראשיכם**, להגיד שכאשר יהיו חכמים ונבונים וידועים לא יחוש להיותם ממשפחת רם או ממשפחת בוז, כי הנה למעלת חכמתם והנהגתם ישימם ראשים על העם. כי כן ראוי שיהיה המנהיג מאיזו משפחה מעולה.

ורש"י ז"ל כתב (דברים א' ט"ו) ונבונים לא מצא, ולא נתן הסיבה בזה.

ואני אומר שרצה בחכמים יודעי התורה והחכמות השלמים בשכל העיוני וראה בנבונים היודעים בהנהגת המדיניות. והם השלמים בשביל המעשים. ומלת וידועים נקשרת עם לשבטיכם. רוצה לומר שיהיו ידועים ונכרים כל אחד לשבטו. ולפי שעל המעט ימצא אדם שלם בעיוני ומעשי בטבע. וזה כי הטבע כשיתעסק במושכלות לא יוכל להשכילם במפורסם. וכמו שזכרו **הרב במורה** בח"א פ"ב בענין אדם הראשון, ז"ל:

לכן זכר אדונינו משה עליו השלום שמצא ולקח אנשים חכמים מהם ושלקח לעניין ההנהגה והמלחמות אנשים ידועים וניכרים מהם לשבטיהם שהם אנשי חיל בעלי זרוע לצאת ולבא ולא זכר שלקח נבונים לפי שהיה זר המצא הנבונים רוצה לומר השלמים בדברים המדיניים. עם היותם חכמים בעיוניות. כי התחברות שני הדברים האלה ידיעות עיונית ומעשיות באיש אחד ימצא על המעט.

דברים א, טז-יח

**טז נֶאֱצְוָה אֶת-שׁוֹפְטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר
שְׁמַע בֵּין-אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֵתֶם צְדָק בֵּין-אִישׁ וּבֵין-אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ:
זֶה לֹא-תִכְיֶירוּ פָּנִים בַּמִּשְׁפָּט כִּקְטָן כַּגָּדֹל תִּשְׁמַעוּן לֹא תִגְוְרוּ מִפְּנֵי-אִישׁ
כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו:
יַח נֶאֱצְוָה אֶתְכֶם בְּעַת הַהוּא אֶת כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן:**

[תפקידי השופטים]

הנה **רבותינו ז"ל בספרי** דרשו:

ואצוה את שופטיכם. שיהיו מתונין בדין. ודרשו לא תכירו פנים במשפט - על הממונה להושיב הדיינים. ודרשו כקטן כגדול תשמעון - שלא תאמר הואיל שזה עני, וזה עשיר מצווה לפרנסו, אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות.
ד"א: שלא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר בשביל דינר. אזכנו בדין, וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו.

ובסנהדרין פרק קמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם יהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה. ופירש שם: אמר זה להקדים הקודם בדין.
ודרשו **לא תגורו מפני איש**, שלא תאמר שמא יהרגני, או שמא ידליק את גדישי.
ובריש סנהדרין אמר רב חנן, אל תכניס דבריך מפני איש.
ורש"י ז"ל הביא אלה הדרשות כולם.

[פשעי השופטים]

ועל דרך הפשט אומר אני, שהשופטים לפעמים יפשעו באחד מחמשה דברים:
האחד שלא ירצו לשמוע הבעלי דינים ויהיה המשפט בעיניהם לעמל רב וכמאמר התנא החושך עצמו מן הדין וכו'. ועל זה הזהירם משה רבנו ע"ה ואמר **שמוע בין אחיכם** וגו'. רוצה

לומר אל תמנעו עצמכם מלשמוע כי אחיכם הם. וכמו שבהיות ג' אחים, ויריבו הב' מהם, האח הג' יכנס ביניהם לשפוט להם ולשום שלום. ככה השופט ראוי שישמע דברי המריבים וידון ביניהם כאלו הם אחיו. וזהו **שמוע בין אחיכם**.

האופן השני מחטא השופט. הוא כשלא ירצה לדון במאזני צדק, אך יעשו פשרות בלבם או באומד הדעת ישפטו כמו שיעלה בלבם. וכבר זכרו **חכמינו** ז"ל בסנהדרין פ"ק באיזה זמן יוכל הדיין להשתדל לעשות פשרה בין הבעלי דינין, שהוא קודם שידע ויראה המשפט עם מי הוא, שאז יעשה פשרה ברצון הבעלי דינין. אבל שלא ברצונם, וכל שכן אחר שהבין המשפט ויודע למי הוא, אין הדיין עוד רשאי לעשות פשרה, כי אם לחתוך הדין. ועל זה אמר כאן ושפטתם צדק. ואמר בין איש ובין אחיו ובין גרו, לומר אף על פי שיהיה הדבר בין אחים או בין איש ועבדו, שמה שקנה עבד קנה רבו; או בין האזרח והגר - לא תעשה פשרה אבל בכונן גדול תשפט צדק. וכל שכן בין אנשים זרים.

האופן הג' בשופטים הוא שיעוותו הדין מפני השוחד או מפני הכרת הפנים, כל זה הוא ממין אחד. ושוחד דברים הוי שוחד. וכנגד זה אמר לא תכירו פנים במשפט רוצה לומר שלעניין הפסד הדין והמשפט לא יכירו פנים מפני שוחד או מפני הכרת פני אהבה.

האופן הד' בשופטים. פעמים אינו בחתוך הדין והמשפט, כי כבר ישפטו הדבר כפי הדין. אבל בשמיעת הבעלי דינין יכבדו העשיר על העני ויכירו פני הנכבד על הנקלה. הנה לזה אמר כקטן כגדול תשמעון, רוצה לומר לא די במשפט שלא תכירו פנים, אבל גם בשמעכם הבעלי דינין בטענותם, תהיה השמיעה אליכם בשווי, כקטן כגדול תשמעון. וע"ד זה **דרז"ל** בשבועת העדות (דף ז') ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, שיהיו שניהם מעומד, ולא יושב הדיין הנכבד ויעמיד העני. כי גם כן בזה יסתלקו טענותיו של העני.

האופן הה' מהחטא בשופטים. אם ייראו מאחד מהבעלי דינין, כי אולי מפני זה יעוותו הדין. וע"ז הזהירם ואמר **לא תגורו מפני איש**, רוצה לומר יהיה מה שיהיה, עשיר או עני גדול ושר או קטן הערך, הן כולם אדם ילוד אשה. ולכן אין ראוי שתגורו ממנו, כיון שהוא איש. ונתן הסיבה בזה ואמר, **כי המשפט לאלהים הוא**. רוצה לומר, אותו שהוא אדון המשפט שהוא האלהים האדירים, הוא יצילך מכל איש אשר הנשמה באפו. וכמו שהשליח שהוא עושה שליחות המלך אין עליו אשם אם יעשה מצוותו, ככה כשופט כיון שהוא עושה צווי האל, אין ראוי לגור מפני איש מה.

ואפשר שרצה באומרו כי המשפט לאלהים, שיחשוב הדיין שהבעל דין אשר לו המשפט אינו האדם החלוש, אבל הוא האל ית'. ואם כן אין ראוי לגור מפני איש מה בענין המשפט. כי

המשפט הוא לאלהים ית', והוא הבעל דין בזה, והוא ראוי שיגורו ממנו ית' יותר מאיש אחר להיותו יותר גדול ויכול וחזק.

ולפי שמלבד כל הפשעים האלה שזכרתי שפעמים שיטעו בהם בדעתם וברצונם. הנה פעמים ג"כ יטעו לסכלותם את הדין ולהעדר ידיעתם בדבר המשפט. לכן הוסיף עוד ואמר, והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו. רוצה לומר, הדבר הקשה אל תדינוהו ואל תטעו בו, אבל תקריבוהו לפני. ואל תאמרו שאני עסוק לא אוכל לשמעו, כי אנכי בכל עת שתבואו לפני אשמעהו. ולפי שלא יחשבו שמשה כוון בזה להתגדל להביא אליו השופטים בכל עת לשאול את דבר המשפט ממנו, ולזה העלים את הדין, אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. רוצה לומר, לא כסיתי דבר מאת השופטים, אבל צייתי ולימדתי אליהם כל הדברים.

אח"כ בספרי אלו הן עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות שלמדם אז לשופטים.

[מדוע לא ייחס משה מנוי שופטים ליתרו?]

הספק הה'

באומרו **ואומר אליכם בעת ההיא לאמר**. והמאמר הזה יקשה משני פנים. **האופן האחד**: ממה שייחס העניין הזה לעצמו שהתעורר למנות שופטים מפני טרחו ועמלו. והנה בפרשת יתרו התבאר שמשה לא התעורר אליו מעצמו, אבל שיתרו חותנו עוררהו עליו. והוא מן הפלא איך אדון הנביאים, שנחכם מכל האדם איך לא נפל בזה מעצמו, בהיות הדבר מבואר שנבול יבול ולא יוכל עשהו לבדו עד שהוצרך לזה עצת יתרו. ואם הוא לבדו למדו בזה והדריכו בעצה נכונה, למה לא ייחס בכאן הדבר לאומרו ולא ייחסהו לעצמו.

האופן השני: מהקושי, הוא באומרו בעת ההיא שהוא אחר מתן תורה. וידוע דלמאן דאמר בפרק י"ד דזבחים יתרו קודם מתן תורה בא, הוא מה שהעידו עליו הפסוקים ויורה עליו סדר הפרשיות. הנה עצת יתרו ומינוי השופטים היה קודם מתן תורה, ואם כן איך אמר ואומר אליכם בעת ההיא, שהוא העת שאמר לו יתברך רב לכם שבת פנו וסעו לכם אחרי מתן תורה. והרמב"ן ז"ל אמר שלמאן דאמר יתרו קודם מתן תורה בא, יהיה פירוש בעת ההיא רוצה לומר בשבתנו בחורב. ואינו כן, שהפסוק בנסעם מחורב ידבר, לא בשבתם שמה, שיחזור [לדבר עליון] אליו בעת ההיא.

תשובה לספק ה

והנה נשאר עתה לבאר איך לא ייחס משה מנוי השופטים והשרים לעצת יתרו ויחסו לעצמו ולטרחו ולעמלו ואיך אמר ואומר אליכם בעת ההיא.

ומה שמצאנו בפרשת יתרו שאמר שם **וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר**, הוא לכבודו שעשה כמו שהוא אמר, אבל לא בזמן שאמר ומהסיבה שאמר, כי אם בזמן הראוי אליו, אחר היות דת ונימוס בה ישפטו המשפטים כמו שכתוב כאן. כי כן תמצא שמה וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, שאין ראוי שנחשוב שאז שלחו ואז הלך. אבל התורה סיימה שם כל הספור מעצת יתרו והליכתו, עם היות שלא נעשה אז הדבר ונעשה אחר כך, ושלחו ימים רבים אחר זה. ופעמים רבות תמצא כזה בסיפורי התורה שישלים הספור במקום אחר, עם היות שלא היה המעשה אז. התבאר מזה שמשה לא היה חסר אותה העצה, אבל יתרו אכלה פגה ושלא נעשתה בזמן שיתרו אמר. ומשה מעצמו עשאה.

והותר בזה הספק הה'.

דברים א, יט-כא

[ונסע מחורב ונלך את כל המדבר]

הספק הד'

במה שספר כאן מנוי השופטים. וזה כי לא ימלט:
* אם שנא' שכוון אדונינו משה בפרשיות האלה לספר הדברים הגדולים ועצומים שכבר עברו למען ידעו דור אחרון כעין ספורי דברי הימים.
* או כוון לבד התוכחה על העונות שעשו אבותיהם.

ואם כוון ההגדה והספור, יקשה מאוד למה לא התחיל מיציאת מצרים וקריעת ים סוף ומלחמת עמלק, ולמה לא הביא איך הכה צור ויזובו מים, וירידת המן והשלו וכל זה מפלאות תמים דעים. ובפרט יקשה איך לא זכר כאן היום הגדול והנורא אשר בו נתנה התורה, ועשרת הדברות הביאו אחרי זה בפרשת ואתחנן. ולהיות ענין המעמד קודם בזמן, היה ראוי להתחיל כאן ולהקדים בספורו. והוא לא עשה כן, כי התחיל מסוף המעמד הנבחר, באומרו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וגו' ולא מתחילתו.

ואם נאמר שלא הייתה הכונה כאן כי אם להוכיחם, אשאלך והודיעני מה התוכחה אשר הייתה במינוי השופטים, ובענין בני עשו ובני מואב ועמון, שציוה אותם ה' יתברך שלא יתגרו בם מלחמה.

ובספרי דרשו: **ותענו אותי ותאמרו** [על מינוי השופטים] **טוב הדבר**, מכלל התוכחה:

היה לכם לומר: משה רבנו, ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך.

חשבתם: עתה אני אהיה דיין או בני או קרובי, והוא נושא אלי פנים. וכשהייתי מתעצל בדבר, הייתם ממהרים אותי ג"כ.

והוא דרך דרש.

תשובה לספק ד

[660] זכר משה, שאחרי שמינה השופטים והשרים שזכר נסעו מהר סיני, כמו שצוהו האל ית', וילכו במדבר הגדול ובאו דרך האמורי עד קדש ברנע, וכל זה במהירות רב, בשלושה ימים, כמו שהביא הרב ז"ל [רש"י] בפירוש אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר.

וכאשר ראה משה שהאל ית' אמר להם פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי, ושבאו שמה, אמר להם באתם עד הר האמורי כאשר צוה ויעד הקדוש ברוך הוא אותנו, ראוי ג"כ שתאמינו שכמו שקיים זה ככה יקיים עוד את כל דברו הטוב, שיתן לכם את כל הארץ כאשר דבר. ולכן האמינו שכבר נתן ה' אלהיך את הארץ, ומהרו ועלו ואל תתעכבו בדבר כלל, אבל מיד עלו ורשו את הארץ המוכנת לפניכם אל תיראו ואל תערצו. כי האות הזה, רוצה לומר מהביאה אל הר האמורי במהירות הזה, יורה על כל מה שיהיה עוד בעתיד. הנה מכל זה הוליד משה אדונו שעכוב ישראל במדבר, כמו שלא היה בסיבת האל יתברך, כן לא היה גם כן בסיבתו של משה, כי הוא זרזם ומנה עליהם שרי אלפים ושרי מאות שילכו לפניהם כדרך הלוחמים. אבל היה הסיבה באותו העיכוב פשעם וחטאתם במה ששלחו המרגלים כמו שיזכור.

ובזה הותר הספק הרביעי.

דברים א, כב-כה

כב ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ
וישבו אתנו דבר את-הדרך אשר נעלה-בה ואת הערים אשר נבא אליהן:
כג וייטב בעיני הדבר ואקח מקם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט:
כד ויפנו ויעלו ההר ויבאו עד-נחל אשכל וירגלו אתה:
כה ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר ויאמרו
טובה הארץ אשר-ה' אלהינו נתן לנו:

[פרשת המרגלים]

בא לבאר איך היה העיכוב הזה במדבר בסבת העם וכי גמלו לנפשם רעה. וזה כי בהיותם בהר האמורי כמו שיעדם ושהתרה משה בהם פעמים רבות. עלה רש אל תירא ואל תחת. הנה הם לא רצו לעלות ויקרבו אליו כולם לא לבד שרי האלפים ושרי המאות הממונים עליהם אבל כולם כקטן כגדול באו אליו בערבוביא לאמר, נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ.

הספק ה'ט'

בספור עניין המרגלים, רוצה לומר במה שהשמיט כאן דברים שקרו וזכרו במקומו. כי השמיט ולא זכר כאן מאמתת המאורע שלשה דברים:

הא' שהאל יתברך ציוהו שישלח אותם. וכמו שא"ל שלח לך אנשים וגו'. וזה לא זכרו משה כאן, אבל אמר שהם התעוררו מעצמם לשלחם ובקשוהו ממנו.

הב' שמשה ע"ה ציוה למרגלים שיראו ויחקרו דברים רבים, כמו שאמר וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה. ואמר עוד ומה הארץ הטובה היא אם רעה וגו'. ומה הערים הבמחנים אם במבצרים. ומה העם החזק הוא הרפה וגו'. וכל זה לא זכרו כאן, אבל אמר לבד את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהן.

הג' שהנה המרגלים אמרו בתשובתם **ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות**. וגם זה לא זכרו כאן. אבל אמר וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. ואם היו מימיה רעים והארץ משכלת, איה טובתה. ולמה משה לא זכרם כאן כאשר דבריהם אשר אמרו.

וה**רמב"ן** ז"ל כתב שאמרו טובה הארץ, זהו מאמר יהושע וכלב, **ומספרי** הוא. ואולי הביאן לזה אמרו אשר ה' אלהינו נותן לנו. כי הם אמרו לא נוכל לעלות. אבל פשט הכתוב לא יסבלהו. כי הוא מורה שבכל המרגלים מדבר, ועל זה אמר וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ וגו'.

תשובה לספק ט

ואמרם **וישיבו אותנו דבר**, הוא לומר שלא יחשוב משה לשלוח אותם בסתר חרש לאמור, וישיבו אליו דבר בייחוד. כי הם לא ירצו אלא שיהיה השליחות מאתם, ותהיה התשובה אליהם בזה. **נשלחה אנשים**, ולא אמרו שלח לך אנשים, כדי שג"כ התשובה תהיה לכולם בפרהסיה. וזהו **וישיבו אותנו דבר**.

והנה לא בקשו מהריגול, כי אם כדי שיודיעום את הדרך אשר יעלו בה אל דרך ישרה בלי עקמומית נאותה לצבא גדול. כי יש דרכים רעים ומסוכנים, להיות עליהם הרים גבוהים, יוכל אדם אחד להרוג עם רב. ולזה היו מתאווים דרך ישר ובטוח, לעין כל מגולה.

ואת הערים אשר נבוא אליהם, רוצה לומר הערים הראויים להיכבש תחילה. כי בתחילת המלחמה הוא יותר טוב על עיר חלושה שיקחו מהרה ויכניסו בה הנשים והטף, ויצא שמעם בכל הארץ שכבר לקחו עיר אחת, משיהיה אם יצורו ראשונה על עיר מגדל וראשו בשמים, שלא יוכלו לכבשו כי אם אחרי זמן רב. ועל זה אמר וייטב בעיני הדבר וגו'. ובספרי דרשו: בעיני, ולא בעיני המקום. ועוד אמרו שם: שלא מלבו עשה משה, אלא שלא יחשבו שעל שהארץ היא רעה היה מעכב מלשלוח שם אנשים לראותה.

ולפי הפשט יאמר, שייטב בעיניו הדבר אשר שאלו, עם היות שלא ייטב בעיניו האופן אשר שלחוהו, והדברים אשר אמרו, נשלחה אנשים וישיבו אותנו דבר. כי יוכל האדם לשאול שאלה הגונה מחברו או מאדונו, וישחיתה באופן הדברים. וזהו אמרו וייטב בעיני הדבר. רוצה לומר שהדבר היה טוב, ולא אופן הדרישה הדברים שאמרו בעניינה.

[מבנה משלחת הריגול]

והנה זכר משה שעשה בעניין המרגלים שני דברים זרים בלתי נהוגים והם:
[א] ששלח שנים עשר אנשים, בהיות מנהג הריגול לשלוח שני אנשים. כיון שמה שיראו שנים, יראו מאה איש בהליכתם מקובצים, ואין תועלת ברבים, כי אם באיש אחד או בשני אנשים לחזק זה את זה, כמו שתראה כששלחם יהושע.
[ב] ושאותם השנים עשר איש היו הנשיאים שבהם.

וזהו אמרו ואקח מכם שנים עשר אנשים כולם אנשים ראשי בני ישראל. וידוע שמדרך העולם ללכת לרגל האנשים פחותי המעלה, לא הנשיאים הידועים והניכרים.

והייתה הסיבה בזה כדי שבהיותם רבים לא יסכימו לחטא ולא יתפתו כולם להוציא דיבת הארץ ולדבר על השם יתברך תועה, כי יהיה החטא אפשרי יותר באיש אחד או שנים משיהיה בשנים עשר.

וגם כן כדי שלא יפול בין השבטים מחלוקת בשליחותם, שכל שבט ושבט ירצה שילכו מאנשיו ויהיו המרגלים משבטו, כי יחשוב כל אחד כי ההולך שמה יגלה לאנשי שבטו הארץ המשובחת יותר שישתדלו להיותה בחלקם. ולזה בחר שיהיה איש אחד לשבט, באופן שכלם ידע אמיתת הדבר בשווה. ואמנם היותם נשיאים ראשי בני ישראל, כדי שלא יכזבו בדבריהם, ויהיו בתשובתם אנשי אמת כפי מעלתם. גם שעניין הריגול הוא סכנה עצומה, כמו שאמר **והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ**, כי יצטרך העניין אל חוזק רב, לפי שלבם אל ירך ואל יפחדו בעניין הריגול, וגם לא יפחדו מאנשי הארץ ומהערים החזקות ויתייאשו מהכבוש לא רצה לשלח שם אנשים רבים ופוחדים מאין לב, כי אם אנשי חיל אנשי לבב הבוטחים בה' ובגבורתם.

ראה איך התחכם אדון הנביאים לעשות הדבר באופן שלא יימשך ממנו היזק לשון הרע. וכל זה לא שווה לו לרשעת המרגלים. כי עם היותם רבים ונכבדים, הוציאו את דיבת הארץ, ובלשונם יכזבו לו באומרים **ארץ אוכלת יושביה היא**, ונפלו בחולשת הלב ובמורכ לבב, עד שכל העם שראו בתוכה היו נראים בעיניהם כענקים, וערים הפרזות, בעיניהם היו ערי מבצר וגדרות מלך, כמו שאמרו **אפס כי עז העם והערים בצורות מאוד**. הנה כי מגורת משה רבנו ע"ה היא באתהו, ולא הועיל לו התחכמותו.

[תשובת המרגלים וכוונתם]

הנה באומרם טובה הארץ, לא כווננו זה רק על היותה זבת חלב ודבש, ועל כן עם הראות הפרי אמרו טובה הארץ בפני עצמה בעניין הפירות והמזונות כולם. וכח זה המאמר הוא מה שנאמר שם באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה. כי זה הוא הטוב אשר קיימו שהיה בה. ולכן יאות המאמר הזה אל כל המרגלים, כי לא כווננו בטובה כי אם דשנות הארץ ותענוגיה. ואמר שעם הסכימים כולם בשלמות הארץ ודשנותה, הנה בני ישראל לא אבו לעלות.

[מדוע הסתיר משה שה' ציווה לשלוח המרגלים?]

ואמנם למה משה אדונינו בזה הסיפור, לא רצה להודיע איך השם ית' ציווה בשליחותם, באמרו **שלח לך אנשים** וגו' וייחס הדבר אליהם ולעצמו, באמרו **ותקרבון אלי כלכם** וגומר **וייטב בעיני הדבר** וגומר. וגם כן למה לא ספר הציווים אשר ציווה משה רבנו ע"ה למרגלים שיראו העם והארץ והערים. וגם למה לא פירש מה שאמרו המרגלים ארץ אוכלת יושביה היא.

הסיבה בכל זה היא, לפי שהיה מדבר עם הדור האחרון, בניהם אשר קמו מאחריהם. ואם ישמעו אמיתת המאורע כמו שקרה, יגזרו אומר באמת שסיבת העיכוב במדבר היה השם יתברך, כיון שהוא ציווה למשה בשליחת המרגלים, ויאמרו למה ה' נתן מכשול לפני עיוורים, והיה ראוי שלא יספיק בידם לשלחם בהסכימם בשליחותם, אף כי הוא יתברך היה השולח מעצמו. וגם ידברו במשה, ויחשבו שהוא גם כן היה בעצם סיבת העיכוב, אחרי שהוא עליו השלום ציווה למרגלים בדברים שלא שאלו העם ולא ציווה ית' עליהם. והוא במה שציווה אותם שיודיעו **מה הארץ ומה הערים, ומה העם המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה**. כי הנה השאלות האלה המה אשר חייבו תשובתם. ומזה נמשך מה שנמשך.

וילונו אם כן נגד משה, ויאמרו אתה הסיבות את לבם אחורנית ופתחת פה לשטן ויאמרו שהסיבה הראשונה יתברך ומשה עבדו הם אשר סבבו עיכוב אבותיהם במדבר כל הזמן הרב ההוא, הפך מה שהשתדל משה לבארו אליהם, להשריש בלבבותם סיבת שבח המצוות ושמירתם כמו שאמרת.

וגם ראה משה אם היה מגיד להם מה שאמרו המרגלים **ארץ אוכלת יושביה היא**, אולי גם עתה בזה יימס לבב העם וייראו ויפחדו מלבוא שמה כמו שעשו אבותיהם. הנה בעבור זה השמיט ספור שלשה דברים הנזכרים: הציווי האלהי בשליחות, וצווי משה למרגלים בעניין הארץ והעם והערים, ולשון הרע שאמרו המרגלים.

והותר בזה הספק הט'.

דברים א, כו-כח

כו וְלֹא אָבִיתֶם לְעֹלֹת וּתְמִירוֹת אֶת-פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם:
כז וּתְרַגְּנוּ בְּאֱהָלֵיכֶם וּתְאַמְרוּ בְּשִׁנְאֵת ה' אֱתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ:
כח אָנָּה אֲנַחְנוּ עֲלֵימָּה אֲחֵינוּ הַמָּסוּ אֶת-לִבְבָנוּ לְאֹמֹר
עִם גְּדוֹל וְרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בְּשָׁמַיִם וְגַם-בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם:

זכר שישראל חטאו בשלושה אופנים רעים מאוד

[661] **הא'** בהיותם חלושי הטבע. וכן רכי הלבב מטבע הפחותים. כיון שבשמעם חוזק אויביהם לא עצרו כח להלחם במ בהיותם עם רב. וזה כוון באומרו **ולא אביתם לעלות**.

הב' במה שהמרו בזה את פי ה' אלהיהם. רוצה לומר שלהיותו אלהיהם שימסרו נפשם למות על כבוד שמו לקיים דבריו. ואחרי שהוא ציוה **עלה רש אל תירא** וגו', היה ראוי שישימו נפשם בכפם ולא ימרו את פיו. והם עשו בהפך, שהמרו את פי ה' אלהיהם שאמר **עלה**, והמה לא אבו.

הג' הוא בדברים שדברו נגדו. כי אילו היו חלושי הלב וממרים את דברו, אם לא ידברו עוד מה שדברו - היה חטאתם נקל בעיני ה' יתברך. אבל הם הטיחו דברים רעים נגדו. וזה אמרו **ותרגנו באהליכם ותאמרו** וגו'. שבזה היו כפויי טובה ממה שעשה עמהם, וכופרים במה שייעד לעשותו.

ואמרם **אנה אנחנו עולים**. הוא התנצלותם על חולשתם ופחיתותם. ואומרים, אנה אנחנו עולים: אם להלחם בערים. ואם להלחם בעם. אם להלחם בעם, הנה אי אפשר כי הם עם גדול בכמותו ורם באיכותו. ואם בערים - איכה נוכל נכה בהם, כי הם גדולות ובצורות כאלו הם מגיעים לשמים.

ואם תאמר ששרי הצבא אשר להם הם פחותי הלב, הנה זה בהפך: כי הם בני ענקים. ואם כן המלחמה עם אנשים וערים כאלה הוא שטות ושיגעון והסתכנות עצומה.

דברים א, כט-לג

כט וְאָמַר אֲלֵכֶם לֹא-תַעֲרֹצוּן וְלֹא-תִירְאוּן מֵהֶם:
ל ה' אֱלֹהֵיכֶם הֵהָלַךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם:
לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַךְ ה' אֱלֹהֶיךָ פָּאֲשֶׁר יִשָּׂא-אִישׁ אֶת-בְּנוֹ
בְּכָל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלַּכְתֶּם עַד-בְּאֶמְקֹם עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה:
לב וּבַדֶּבֶר הַזֶּה אֵינְכֶם מְאֲמִינִם בִּיהִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם:
לג הֵהָלַךְ לְפָנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לָכֶם מְקוֹם לְחַנְתְּכֶם
בְּאֵשׁ לִלְהָ לְרֵאֲתֶכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תִּלְכוּ-בָהּ וּבְעֵנֶן יוֹמָם:

[תוכחה לעם על תגובתו למרגלים]

לפי שביאר שהם חטאו בשלושה דברים: בחולשת הלב, ובהמרות פי ה', ובהטחת דברים נגדו. ראה משה להוכיחם על שלשתם.

אם על חולשת לבבם. אמר **לא תערצון ולא תיראון מהם.** כי אתם רבים וחזקים מהם.

ואם בבחינת הצוי האלהי שייעד אתכם. עמהם שהוא יותר חזק מהם. והביא להם שתי ראיות חזקות.

הא' מופתי מצרים, והוא אמרו ככל אשר עשה ה' אלהיכם במצרים לעיניכם. והב' מה שעשה עמהם במדבר, וזה שאמר **ובמדבר אשר ראית וגו'.**

וכנגד הדברים שהטיחו כלפי מעלה אמר: ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם. רוצה לומר ובדבר הזה אשר אמרתם נגד כבוד האל יתברך, בשנאת ה' אותנו אנה אנחנו עולים. יראה שאינכם מאמינים בה' אלהיכם. כי לו הייתם מאמינים בו, לא תאמרו כדברים האלה. והוכיחם על מעוט האמונה, בראותם בעיניהם עמוד הענן ההולך לפניהם בדרך וגו'.

דברים א, לד-מ

לד וישמע ה' את-קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר:
לה אם-יראה איש באנשים האלה הדור הקרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם:
לו זולתי כלב בן-נפנה הוא יראנה
ולו-אתן את-הארץ אשר דרך-בה ולבניו יען אשר מלא אחרי ה':

[אם יראה איש ... את הארץ הטובה]

הנה בפסוק הראשון מאלו ראוי שנרגיש בשלושה גבולים זרים באו בו. **הא'** הוא **וישמע ה' את קול דבריכם** וידוע הוא שה' יתברך הוא צופה ומביט ושומע כל הדברים. ומה צורך להודיע שה' יתברך שמע מה שאמרו. וגם מה עניין **קול** דבריכם היה ראוי שיאמר וישמע ה' את דבריכם.

הב' אמרו **ויקצף** וידוע הוא שהגזרות האלהיות אינם נמשכות מן הפעולות הנפש בכעס וקצף כי אם במשפט ודין ישר.

הג' אמרו **וישבע**. והנה כשגזר ה' יתברך על דור המבול לא נשבע עליו. ועל דור הפלגה ג"כ לא נשבע עליו, ולא בעון העגל. והשבועה לא תועיל כי אם לאדם המתחרט ממעשיו ולבלתי ישוב מכוונתו ישבע לעשותו.

והנראה אלי בזה הוא, כי לפי שמשה זכר למעלה שישראל חטאו בשלשה דברים בזה העניין. במורך לבב, ובהמרות דבר האל יתברך, ובהטיח דברים רעים נגדו - זכר כאן שהאל ית' לא קצף כ"כ על חולשת לבבם ועל המרותם את פיו בעלייה, כי גדלים היו בחמר ובלבנים ולא נסו ללכת באלה. אבל היה הקצף גדול על הדברים שהטיחו נגדו, וזהו וישמע ה' את קול דבריכם. כי זה היה הדבר שחייב הגזרה יותר.

ואמנם אמרו ויקצפו. הוא להודיע שהיה הדבר רע בעיניו מאוד עד שנתמלא הקדוש ברוך הוא ע"ז חמה וקצף. כי לשון זה יורה על עניין שהוא רע מאד. עם היות כי לא יתייחס אל ה' יתברך כי אם ע"ד בני אדם.

ואמרו וישבע לאמר הוא להגיד שהאל ית', כשראה רוע דבריהם והתקצף, חשש אולי משה יבקש עליהם רחמים כאשר עשה בענין העגל. ולזה נשבע ה' יתברך בימינו שלא ישוב מן הגזרה הזאת. ועל זה לא התפלל משה.

והנה הודיע זה, כדי שלא יאשימוהו בני ישראל עתה איך לא בקש משה רבנו ע"ה על הגזרה לתקן את אשר עוותו אבותיהם. ואמר שהיה עם הגזר דין שבועה, ולכן לא יכול להחזירו ממנה.

והנה הוסיף לומר כאן הדור הרע הזה, אחרי שאמר אם יראה איש באנשים האלה. והם שתי הודעות כדי להעיר על טענה אחרת תחייב גזרתו.

והוא מהראוי הוא שהדומה ידבק בדומה ויתקרב אליו. ולכן אלו היה העם טוב כמו שהארץ טובה, היה ראוי שיבואו שמה. או אם הייתה הארץ רעה, כמו שאמרו המרגלים, הייתה ראוי לאותו דור שהוא רע.

אבל אחרי שהיה הדור ההוא רע ומשחת, לא היה ראוי שיכנס אל הארץ אשר היא טובה ולא רעה.

ואמר אשר נשבעתי לאבותיכם, להגיד כי בזה לא יחלל את דברו ולא יבטל את שבועתו, כי עוד תתקיים בבנים אשר יקומו אחריהם שיהיה דור טוב ויבוא אל הארץ הטובה, ותתקיים השבועה.

והנה אמר שהדור הרע ההוא לא די שלא יבאו אל הארץ אבל גם מרחוק לא יראוה. וזהו אם יראה איש באנשים האלה. וכלב בן יפונה הוא יראה אותה והוא יבוא שמה.

ולפי זה היה משה אמצעי ביניהם, כי הוא ראה את הארץ מרחוק מה שלא ראה דור המרגלים, ולא בא שמה כמו שבא יהושע וכלב כמו שזכר.

[העונש למשה]

לז גם-בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם-אתה לא-תבא שם:
 לח יהושע בן-נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כיהוא ינחלנה את-ישׂראל:
 לט וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא-ידעו היום טוב ורע
 המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה:
 מ ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים-סוף:

הספק הי'

הוא באמרו גם בי התאנף ה' בגללכם וגו'. והפסוק הנה תמצאהו בתוך הגזרה שגזר האל יתברך על דור המרגלים שלא יכנסו לארץ. כי תחילתה ויקצוף וישבע לאמור אם יראה איש באנשים וגו'. ואחריו אמר גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר. והמשיך עוד עניין הגזרה ואמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה. וכיון שבא עונש משה, ענש אותו הדור.

ובתוך אזהרתם יאמר אומר, שגם הוא ע"ה בכלל חטאתם, כיון שגם הוא נענש עמהם. וסותר לזה פרסמה התורה בפרשת זאת חקת, שמשה ואהרן מתו בעון מי מריבה. ויקשה אם כן אמרו כאן בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם, והנה לא נענש בגללם כי אם בעבור שלא התקדשו במים.

ובכלל הספק הזה הוא שאתה תמצא שבכל הפרשיות האלה לא הביא משה אדונינו ספור מי מריבה וגזרת מיתתו. וכן לא הזכיר מיתת אהרן שהיה על אותו עוון. ומה שאמר ובתבערה ובמסה לא אמרו על מיתת משה ואהרן כי גם על חטא העם באומרו מקציפים הייתם עם ה'. והרמב"ן ז"ל כתב כי רצה משה לזכור יחד עונש כל הנמנעים מלעבור אל הארץ, עם היותם בסיבות מתחלפות. ולפי זה היה ראוי שיזכור בכאן מיתת אהרן ג"כ, ולמה יעשה זה בתוך הגזרה אם אינה מעניינה.

והרלב"ג ז"ל כתב, שנזכרה כאן גזרת משה ועונשו, לפי שהוצרך לזכור יהושע שינחיל את הארץ.

וגם זו סיבה רעועה היא, כי מה צורך בזה. והיה די בשיאמר זולתי כלב בן יפנה ויהושע בן נון. כי כן אמר בפרשת שלח. זולתי כלב וגו' ולא זכר כי אם ההעברה לארץ. ואמנם היות יהושע הוא המנחיל אותם במקום משה, הוא עניין אחר, בא אחר כך ומה לו להביאו כאן.

ואמר שגם במשה התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם. רוצה לומר למשה לא שלל ראיית הארץ כמו שעשה אל דור המרגלים, אבל אמר גם אתה לא תבא שם כי תראה אותה מרחוק ולא תכנס בתוכה.

ואמר עוד יהושע בן נון וטפכם... רוצה לומר שלא נשתוה משה עם אותו דור בהעדר הביאה אל הארץ, אבל גם היה להם יתר שאת באותה הגזרה על משה. והוא שעם היות שלא באו הם אל הארץ, הנה בניהם וטפם אשר היו אומרים לבז יהיה, המה יבאו שמה והם

יירשוהו. ואם כן מה שאבדו האבות קנו הבנים, מה שלא היה כן למשה. כי נסתלק ממנו המנוי והשררה. ולא החזירה האל לבניו, אבל נתנה ליהושע. ואם כן לא קנו בניו מה שאבד הוא והוסר ממנו בזאת הגזרה.

דברים א, מא – ב, א

[מדוע לא נלחמו עם המלכים שבדרכם?]

[633] אחרי אשר אדונינו משה בדבריו הסיר מלב השומעים הספק אשר היה אפשר שיפול בהם על מה הייתה סיבת עיכוב אבותיהם במדבר ארבעים שנה כמו שזכרתי. ראה ג"כ להסיר הספק השני, והוא למה ישראל לא ילחמו עם כל המלכים אשר עברו שם. ולמה נפלו לפני האמורי לחרב, אם הייתה מלחמתם בכח אלהי.

ולזה ראה להודיעם תחלה שמה שקרה אותם לפני האמורי לפי שעשו מלחמה עמו בהיותם מצוים מה' יתברך שלא ילחמו, הוא להיותם נזופים ממנו ית' בעוון המרגלים. וזהו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' אנחנו נעלה וגו'. רוצה לומר שהם היו מתחרטים ממה שעשו.

ולפי שהיה כלל חטאם:

אם מה שבינם לבין ה' יתברך בהמרותם את פיו ובהטיחם דברים כנגדו.

ואם בחולשת לבבם שקנו מדברי המרגלים.

לכן החרטה הייתה בשניהם: במה שביניהם למקום אמרו חטאנו לה' ועל חולשת לבבם אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו.

וכווננו בזה לומר שהם ילחמו בגבורתם. ולזה חגרו כלי מלחמתם ונזדמנו לעלות ההרה. וזהו אמרו ותהינו לעלות ההרה. שהוא כפירוש רש"י מלשון הנה. כמו הננו ועלינו.

וזכר שהאל ית' לא רצה בזה יען הייתה תשובתם בגאווה ובז וגאון גבורתם. ולזה אמר למשה אמור אליהם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו. רוצה לומר, הנה המלחמה הזאת איננה אנושית כי אם אלהית, ולה' התשועה לא לכם. וכיון שאינני בקרבכם, מה לכם עלותכם, כי לא די שלא תועילו אבל גם תנגפו לפני אויביכם.

וזכר משה כי הוא התרה בהם ולא שמעו אליו. אבל בזדון לבבם עלו להלחם, ולא לביטחונם בה', אבל להמרותם את פיו בדרך זדון עלו ההרה. וזהו ותמרו את פי ה' ותזידו לעלות ההרה.

והיה כח מאמרו, שכאשר דבר ה' יתברך להם עלה רש - המה לא אבו לעלות. וכאשר אמר להם לא תעלו ולא תלחמו, אז אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו ויזידו לעלות ההרה.

ורשם בזה עוד שטותם, שבזדון עלו להר, שהאויבים היו בראש ההר וישראל עלו מלמטה. ולזה היה מהראוי שיכום ושירדפו אחריהם. וזהו ויצא האמורי לקראתם ורדף אותם. כאשר תעשנה הדבורים שירדפו האדם ויכו אותו, כך האמורי רדף אחרי ישראל ויכם עד החרמה.

והנה הביא ראייה שהיה זה בעוונם, ממה שהם עצמם הודו בדבר. וזהו **ותשובו ותבכו לפני ה'** ואף על פי ששערי דמעות לא ננעלו, אף על פי כן לא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם. כמושל שיקצוף על עבדיו שלא די שלא יכפרם, אבל גם השמיעה לבד לא ירצה לשמעם. ובזה השלים משה לתת הסיבה איך הכה האמורי לישראל במלחמה. והוא אמרו עוד (דברים א' מ"ה) **ותשובו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם.**

פרש"י וזה לשונו:

שישבו שם י"ט שנים כמו שישבו י"ט שנים אחרות בכל המסעות שהלכו אחר כך.

ורבי אברהם בן עזרא אמר:

כימים אשר ישבתם לרגל את הארץ.

רוצה לומר יום לשנה. ולפי הפשט יהיה כימים אשר ישבתם - רוצה לומר יהיו מה שיהיו, אין צורך בזכרם, כי היה נודע להם מספרם. וזהו **ונפן ונסע המדברה** וגומר **ונסב את הר שעיר ימים רבים.**

פרק ב, ב-ח

[האיסור להתגרות בעשיו עמון ומואב]

הספק הי"ב

הוא בסיבה אשר נתן ה' שלא יתגרו מלחמה עם עשו עמון ומואב, באומרו כי ירושה וגו'. וזה כי ה' יתברך לא לבד לשלשה האומות האלה נתן ארצותם ירושה לשבת בם, כי גם אל כל שאר האומות נתן ירושה ארצותם. והפסוק אמר בפירוש **בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים.** ואם לכל הציב והנחיל ארצותם לגוייהם, והיו ירושתם, מה הייתה הסיבה שאסר לבני ישראל ארץ עשו ועמון ומואב, והתיר להם שאר ארצות משבעה העמים, כי לכולם נתנה ההשגחה האלהית ארצות לשבת בם, והיא הירושה שזכר.

ואם נאמר כי ברשעת הגוים האלה ה' מורישים, כמו שהוא ע"ה אמרו בפרשת והיה עקב, הנה בני עשו ובני עמון ומואב ג"כ היו רעים וחטאים לה' מאוד. ואין ספק שבחוק האמונה האמיתית ויראת אלהים כולם היו שווים כמות זה כן מות זה.

ורש"י ז"ל פירש (דברים כ"ה) ירושה מאברהם, שמעשרה עממים אחד נתן לעשו. ושנים ללוט על שהלך עם אברהם למצרים. והשבעה שנשאר נתנה לישראל.

והנה מדבריהם ז"ל באלה הדברים רבה (פ' א') אמרו, שבזכות שעשו היה מכבד את אביו במה שלא כבד אדם מעולם את אביו, לכן הקדוש ברוך הוא לא קפח שכרו, וציוה לישראל שלא יתגרו עם בניו מלחמה בשעת כיבוש הארץ. אבל בלוט לא אמרו רבותינו שום דבר.

ורש"י ז"ל פירש שבזכות שירד עם אברהם למצרים, ושתק כשאמר אברהם על שרי אשתו אחותי היא ולא גילהו.

והנה אם עשו כבד את אביו, הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו כי גדול הוא. וזכותו איך עמד לאלף דור. ואמנם ירידתו של לוט למצרים לא עשאו לכבוד אברהם, אבל אברהם עשה חסד עמו שהביאו כדי להיטיב אליו, וכמו שאמר ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו. ושתיקתו במה שאמר אחותי היא, אין בזה זכות גדול, כי מה יעשה הנער האוכל על שלחן דודו האם יכזבהו במה שאין לו צורך. אף כי בשכבר לקח תשלומים מכל זה כשפדאו אברהם ואת כל אשר לו מצוררי נפשו. ובמה שהצילו השם יתעלה בהפוך את סדום ואת עמורה. סוף דבר הלא אלה דברי אגדה הם, והדרשה תדרש, והפסוקים יתיישבו על פשוטם.

תשובה לספק יב

[664] אחרי שביאר משה אדוננו ענין האמורי, רצה לבאר עוד למה לא נלחמו בני ישראל עם עשו ובני עמון ומואב. ולהודיע שלא היה זה לקוצר יד ה' יתברך. ובארו בשלוש פרשיות הנמשכות, פרשה אחת לאומה אחת.

ודיבר ראשונה בארץ שעיר, ואמר שהסיבה שלא לקח ישראל את ארצו אינה לחולשת ישראל וליראתם מהם. כי אדרבה הם היו יראים מישראל. אבל היה לפי שישראל היו מצווים מה' יתברך שלא יתגרו בהם מלחמה, לפי שהייתה כבר הארץ היא מאתו נתונה לעשו. וזה אמרו רב לכם טוב את ההר הזה. פנו לכם צפונה. ובאלה הדברים רבה (פ' א') דרשו בו

רבי יודן אמר: ראית שעתו של עשו הצפינו עצמכם מלפניו. שנאמר פנו לכם צפונה. היא הגאולה העתידה. שנאמר: אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. ומלך המשיח העתיד לבוא מצפון.

והנה אמר ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאוד, כלומר אינני מונע מכם ארצם לפי שהם חזקים מכם. כי זה הוא בהפך כי הם יראים מכם. וזה ממה שיורה שהם קרובים להכבש. ועם כל זה אני מצווה אתכם שתשמרו עצמכם מלהלחם בהם. וזה מפאת האחוה. ושלא תתגרו בהם מלחמה כמו שעשיתם עם האמורי שרציתם להלחם עמם על אפי ועל חמתי. ירצה באל תתגרו בהם מלחמה, שלא יכוונו לא לירש את הארץ, ולא להכות את העם, ולא לשלול שלל, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר.

ולפי שלא יחשבו שכיון שלא ייקחו את ארצם, אינו מגונה שייקחו מהם מזונות ויהיו להם למס, כדרך האנשים הנכנעים והיראים מן הגיבורים מהם. לכן הזהירם שגם המזונות גם המים שהתחכם הטבע לתתם חינום להעמדת בעלי החיים לא ייקחו מאתם, כי אם בכסף מלא. וזהו אמרו **אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם**. ולפי שלא יאמרו ישראל שהיה זה סיבה לדלותם, אמר כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך וגו'... לא חסרת. רוצה לומר שהברכה והעושר אשר אתם אינו ירושת אבותיהם, אבל הוא כלו מה' יתברך. כי הוא השביעם בעושר ובמזונות צאנם ובקדם. והביא ראיה מאשר ברכת ה' היא תעשיר. מהליכתם במדבר הצמא והרעב. ועם כל זה לא חסרו בו דבר מכל הדברים הצריכים אליהם. ומפני זה ראוי שיאמינו שמי שהספיק צרכם בארץ ערבה ושוחה, שיספיק להם צרכם גם עתה בידיהם לקנות המזונות והמים בכסף מלא מבני עשו ולא יתדלדלו בזה. ומפני הציווי הזה נטה ישראל מאת בני עשו ולא נלחם אתם, להיות אחים. ושהאל ית' נתן להם את ארצם ירושה. וזהו **ונעבור מאת אחינו בני עשו וגו'**.

ואמנם בעניין הירושה הזאת לעשו ועמון ומואב אמרו באלה הדברים רבה:

אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו. אף על פי שהם בני עשו אחיכם הם.

ועוד שם אמר רבי נחמיה:

אפילו הרשעים אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרם. אתה מוצא בעשו, אף על פי שהיה רשע, לא קיפח הקדוש ברוך הוא שכרו שכבד את אביו. ומה פרע לו, נתן לו הקדוש ברוך הוא שכרו בעולם הזה. תדע לך בשעה שהיו ישראל נכנסים לארץ, והיו עושין מלחמה עם כל אומה ואומה, כיון שבאו להתגרות בעשו אמר להם הקדוש ברוך הוא צריך אני לפרוע לו הכבוד שכיבד את אביו, אל תתגרו בם מלחמה, כי לא אתן לכם מארצם ירושה עד שהגיע השעה שאמר דניאל, אתגזרת אבן די לא בידין. וכתוב (ישעי' ס"ג) פורה דרכתי לבדי.

ויראה מזה שלא ציוה ה' יתברך שלא יתגרו מלחמה עם האומות האלה. להיות ארצותם ירושות להם מתחילת הבריאה. כי בזה כל האמות ישתוו. אבל לבני עשו, להיותם זרע אברהם אוהבו, רצה האל יתברך שלא יירשו את ארצו. ולזה אמר בגבול **אחיכם בני עשו**. להיותם אחים מזרע אברהם. ואמר **ונעבור מאת אחינו בני עשו**, כי מפאת האחוה עשה עמהם יתברך החסד הזה.

וכן עמון ומואב להיותם בני לוט ממשפחת אברהם, רצה האל יתברך שלא יירשו את ארצם. ושאר האומות לא היה מזה היחס. ולכן לא עשה עמהם החסד הזה.

ואין ספק שההשגחה האלהית תדבק בכל האומות, והיא תחייב שכל אומה ואומה תשב בארצה שלוה ושקטה בעוד שתשמור ההנהגה הראויה להם אשר הם אדם. אף על פי שאין להם תורה ומצוות אינן פטורים מהסדר וההנהגה האנושית ומהתורה הטבעית המסודרת לאדם מצד שכלו. והיא הנקראת בדברי **רז"ל** בפרק ד' מיתות: **שבע מצוות בני נח**.

הנה נתתי בדבר שתי סיבות.

האחת, היא מפאת אברהם אביהם וכמו שכתב הרמב"ן שביעוד הארץ שיעד ה' יתברך לאברהם נכללו בני עשו ובני לוט בארצותם.

והשנית, מצד עצמם כי לא שלם עוונם וחטאתם שיאבדו את ארצם ויסחו ממנה.

ולי אני עוד בזה סיבה שלישית, והוא שרצה יתברך כיון שישראל בטחו בגבורתם להלחם באמורי וירדפם, להסיר הזדון מלבותם. ולכן לכבוש את יצרים פעמים שלוש ציווים בעברם בגבול בני עשו שלא ילחמו בהם, וכן בגבול בני עמון ומואב.

ומלבד זה תמצא סיבה רביעית. והוא שאין ספק שהייתה נחלתם של ישראל בעצם ואמת מעבר הירדן. ולכן כל הארצות הקודמות לירדן לא רצה ה' יתברך להורישם בלעדי ארץ סיחון ועוג שהורישם אליהם למען הפחיד יושבי הארץ. הנה אם כן במה שאמרתי יוכלו ארבע סיבות.

והותר עם אלה הספק הי"ב.

[השליחים למלך אדום]

הספק הי"ג

במה שבספור בני עשו שהביא כאן, זכר איך ציווה השם ית' שלא יתגרו בהם מלחמה. וזכר עוד ונעבור מאת אחינו בני עשו, ולא זכר איך שלח אליהם משה מלאכים מקדש לאמר נעברה בארץ. וכמו שנזכר בפרשת זאת חקת התורה בפרשת בני אדום, שהן המה בני עשו. ואתה תראה שעם זה זכר הפועל שנעשה בשליחות ותשובתו ובעברם מעליו, ולא זכר הציווי האלהי שבא על זה. וכאן זכר משה הציווי האלהי ואיך עברו מעליו, ולא זכר דבר משליחות המלאכים. וגם שמה לא נזכר דבר מבני עמון ומבני מואב ומה שקרה לו עימהם, כי אם ענין הסיבוב, ולא זכר שמה מה שציווה יתעלה בעניינם. וכאן הביאו משה כולו. והדבר הזה יראה מתמיה מאוד בחוק אדון הנביאים.

תשובה לספק יג

ואמנם למה לא זכר משה כאן איך שלח מלאכים אל מלך אדום דברי שלום ואמת נעברה נא בארץ וגו'. ושהשיבו לא תעבור כי פן בחרב אצא לקראתך. כמו שזכר בפרשת חקת, הוא לפי שהייתה כוונתו בזה להגיד שלא נמנעו להלחם עם בני עשו כי אם מפני הציווי האלהי. ושהם היו יראים מישראל. וכל זה לישר לב השומעים ולהסיר מלבם ספק ההשגחה. ולכן השמיט שליחות המלאכים אליהם ותשובת אדום פן בחרב אצא לקראתך. פן יאמרו שלזה נטו מעליהם ליראת חוזקם וגבורתם. ולא העלימו בסיחון ועוג, לפי שהיה התכלית בהם משובח. רוצה לומר שנלחמו בהם ויכום ויירשו את ארצם. ואמנם בפרשת זאת חקת קצר הדברים, להישענו על מה שזכר משה הנה. ולכן לא זכר שם דבר מבני עמון ומבני מואב, וזכר לבד ענין בלק ובלעם.

והותר בזה הספק הי"ג.

דברים ב, ח-יב

[מואב ועמון]

זכר שבעניין הזה בעצמו נאמר על ארץ מואב, רוצה לומר שהאל יתברך ציוה שלא ילחמו בהם. ולא ייתן מארצם להם כלל, ובעבור זה לא נלחמו בהם ישראל.

והנה אמר במואב ועמון אל תצר. ולא אמר כן בבני עשו, לפי שכמו שזכר בני עשו היו יראים מהם ולכן ישראל מעצמם להיותם גיבורי חיל לא יצורו על עם חלושים היראים מהם כיון שארצם נמנעת מהם.

[665] אבל עמון מואב שהיו גיבורים ואנשי חיל. לפי שישראל עם היות שלא יירשו את ארצם אולי להראות גבורתם יצורו עליהם וישלחו פרשים בארצם על אפם ועל חמתם. הנה בעבור זה הוצרך להוסיף ולומר באלה אל תצר את מואב. אל תצר את עמון. שלא ישימום בצרה וצוקה אחר שלא יירשו את ארצם, כי אם יעשו בהפך. אולי יחשוב חושב שישראל התאמצו למלחמה בכל כחם ונמנעו ממנו לא מפני הציווי האלהי כי אם מיראתם מהם.

והנה לא אמר בעמון ומואב אוכל תשברו מאתם וגם מים כמו שאמר לבני עשו, לפי שהם לא עברו בארצם לקנות אוכל מהם.

ואחרי שראו מה שהשיבם בני עשו לא תעבור בי פן בחרב וגו'. לא רצו לשלוח מלאכים לעמון ומואב, כי ידעו כי תשובתם על זה תהיה כתשובת בני עשו. ואחרי שהאל יתברך ציוה שלא יתגרו במלחמה, מה להם עוד בתוך ארצם. ואמנם משה לפניו אמר אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף וגו' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער, לא יחזור אמרו כאשר עשו לי אל אוכל בכסף תשברני. כי אם למאמר נעברה נא בארץ. וכמו שאזכור בהגיעי לשם בעז"ה. ובאומרו האימים לפניו ישבו בה.

והביא משה ראייה שהארצות האלה נתנו לאלה האומות בזכות אבותם שהרי ישבו בה לפניו גוים חזקים מאוד וה' יתברך סבב שאלה הורישו אותם וינחלו את ארצם. ואין זה בטבע כיון שאדוני הארץ היו חזקים. אבל האמת הוא כי השם רודפם לתתם את זרעם לאלו. וזהו אמרו האימים לפניו ישבו בה, וביאר מי הם האימים האלה, ואמר כי הם עם גדול ורם כענקים. ולכן נקראו אימים שאימתן נופלת על רואיהם. ולפי שלא יחשוב אדם ויספק אם הם הרפאים הקדמונים שהיו דרים באותה הארץ, איך קראם אימים. לזה ביאר שהם המה הרפאים, אבל המואבים היו קוראים אותם אימים. וזהו אמרו רפאים יחשבו אף הם כענקים. וזכר שגם כן קרה בזה אל בני עשו בארצם בשעיר ישבו החורים לפניו, ובני עשו יירשום. וחתם מאמרו

באומרו **כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו** וגו'. רוצה לומר כי קרה זה לבני עמון ומואב להיותם מזרע אברהם, שהיו גם המה נכללים בירושת הארץ שנשבע ה' יתברך לאברהם ולכן הייתה מההשגחה האלהית לתת להם מעשרה עממים ג' כמו שכתב **רש"י** ז"ל. והיו בארצותם אנשים חזקים והורישום, וכזה יקרה לישראל שהם ג"כ בכלל השבועה שיורישו את העממים ויירשו את ארצם. ואין הפרש ביניהם כי אם בהיות עניין ישראל מונהג הנהגה פרטית אלהית ובתבונתו ונפלאותיו, ושאר האומות לא ראו אור אלהי. והיה עניינם קרוב לטבע.

ואמר כל זה לשני תכליתיות.

האחד שלא יתגרו מלחמה באלה האומות כיון שארצם נתונה להם בהשגחה והם בכלל יורשי אברהם.

והשני כדי להעיר לבבות ישראל ולנחמם שלא יפחדו מאומות הארץ לקחתה כי האל יתברך הוריש האימים מלפני בני עמון והחורי מפני בני שעיר ונתן להם את ארצם. וכן הוא ברחמיו יוריש ג"כ את שבעת העממים ויתן לישראל את ארצם ויעמידם לנצח עליה כמו שעתה היה מעמיד אלה האומות בארצותם אשר נתן להם.

דברים ב, יג-טז

זכר אדונינו משה בפסוקים האלה, שאחר שעברו ישראל בגבול מואב ציוה האל יתברך שיעברו ישראל את נחל זרד. ושהימים אשר עברו מקדש ברנע עד אשר עברו את נחל זרד ל"ח שנים עד תום הדור ההוא מקרב המחנה. והנה הם תמו כפי טבעם. וזה כי מה שהיה מהם בני עשרים שנה לא היה יד ה' בם להומם מקרב המחנה עד סוף הארבעים שנה מהגזרה ומתו אם כן בני שישים שנה. ולא היה בהם מי שלא מלא מנין שישים. וזהו וגם יד ה' הייתה בם להומם מקרב המחנה.

דברים ב, יח - כ

[האיסור להתגרות מלחמה בעמון]

לפי שלוט שכב עם שתי בנותיו ותהרין שתיהן. והבכירה ילדה את מואב והצעירה עמון לכן אחרי שזכר מה שציוה ה' יתברך על ארץ מואב. זכר צווי אחר על ארץ בני עמון שלא יצור אותם ולא יתגר בם מלחמה. והגיד בזה מה שהגיד במה שעבר מהיות הארץ הזאת לפנים בידי אנשים חזקים ויירשו את ארצם וזה שאמר ארץ רפאים תחשב אף היא רוצה לומר שגם זאת הייתה ארץ רפאים כמו ער מואב. ונתן הסיבה למה תחשב ארץ רפאים. ואמר שהיה לפי שרפאים ישבו בה והגיד שהיו כל כך בעלי נכלים וערמומיות במלחמות, שהעמונים - והם בני עמון יקראו להם זמזומים - שהוא מלשון מזמה ועיון, מלשון (תהלים קמ) זממו אל תפק, כדברי **הרמב"ן**. וש בני עמון הורישו אותם כמו שעשו בני עשו את החורי היושבים בשעיר.

ואמנם אמרו עוד העוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' יראה שבא בזה המקום ללא צורך. והרמב"ן הרבה לדבר בו ולא מצאתי טעם נכון בדבריו.

והנראה אלי שכונן בזה משה שלא יקשה בעיני ישראל למה נתן ה' יתברך הארצות האלה לבני עשו ולבני לוט כיון שהיו ממתנת אברהם וביצחק יקרא לו זרע וביעקב. לא בלוט ועשו ולהתיר זה אמר שאם האל יתברך לקח ממתנת אברהם ארץ בני עשו וארצות מואב ועמון. ככה הוסיף במתנתו ארץ העוים. שלא נתנה לו ואין ראוי אם כן להתרעם על זה. וזהו אמרו והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. ואמרו בחצרים רוצה לומר מדינות משובחות ויפות כחצרים. וישראל הורישו את הארץ מידם וידוע שזאת הארץ לא הייתה במתנת אברהם כמו שהוכיח הרמב"ן ז"ל בראיותיו ולכן אין ראוי לבני ישראל להתרעם על זה. והמפרשים אמרו שמאמר והעוים וגו' הוא להגיד שכמו שקרא לארץ הרפאים עם בני עמון ככה קרה לעוים עם הכפתורים והוא בעיני ספור בלא הועיל וידוע שכזה קרה פעמים הרבה לאומות העולם אלו עם אלו ומה לו למשה לזכרו אלא אשר כתבתי הוא היותר נכון.

דברים ב, כד-כה

[המלחמה עם סיחון]

לפי שכל האזהרות והציווים שזכר היו שלא ילחמו ישראל. זכר עתה שלא יחשבו שכן יהיה תמיד. אבל שמיד יתחילו להלחם עם סיחון ושהוא יתברך כבר נתן בידם אותו ואת ארצו ולכן יתחיל להלחם בו. ואמר החל רש והתגר בו מלחמה והיה ראוי שיאמר התגר בו מלחמה ורש כי המלחמה תקדים לירושא אבל הוא להגיד שהיה לפניו יתברך הדבר נגזר וכאלו הייתה הארץ כבר נכבשת. ולכן אמר שיתחיל לרשת את הארץ ולהתגרות בו מלחמה. ופירוש התגר בו מלחמה בקש תואנות להלחם בו. ולפי שלא יחשבו ישראל שיקל כבודם לעיני העמים ויחשבו לחלושי הלב לראותם שלא נלחמו עם עשו עמון ומואב. לזה הודיעם שלא יהיה זה כן. אבל יהיה הדבר בהפך שהם ייראו מהם מאד. וזהו שאמר ביום הזה אחל תת פחדך וגו' ורגזו וחלו מפניך וגו'.

דברים ב, כו-לז

[מדוע פנה לשלום לסיחון?]

הספק הי"ד

באומרו **ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר**. והוא כי אם היה שהשם יתעלה אמר למשה **קומו וסעו וגו' ראה נתתי וגו' החל רש והתגר בו מלחמה**, איך שלח אליו משה מלאכים דברי שלום הפך הציווי האלהי. ולו היה סיחון משיבו

הנה כל הארץ לפניך נכח השם דרככם. מה יעשה אדונינו משה, האם יחדל מלהלחם בו. הנה יהיה זה לו עוון פלילי בהמרותו את פי ה' שאמר אליו החל רש והתגר בו מלחמה. ואם ילחם בו אחרי הודאת השלום, הנה בלי ספק דבר בלתי ראוי לאיש משה ענו מאוד, שיחל דברו ומוצא שפתיו ישנה להרגו אחרי ששאלו שלום וענה אותו שלום באהבה ואחורה.

והנה **רש"י** ז"ל (שם ב' כ"ו) דרש הפסוק בדרך **רז"ל בפסיקתא**

ממדבר קדמות מאלוה יתברך שקודם שנתן התורה לישראל חזר על בני עשו וישמעאל עם היות שידע שלא יקבלוהו. וקודם שיכה את מצרים שלח משה להתרות לפרעה ולעבדיו.

והוא דרך אגדה. כי לא היה מקום למשה שיעשה כמו שעשה השם יתברך, אם היה שכבר ציוה בחלופו.

וה**רמב"ן** ז"ל כתב, משה שאל השלום קודם שיבואו הדיבור החל רש והתגר בו מלחמה. וסדר הפסוקים לא יסבלוהו.

וגם משה איך ישלח אליו מלאכים קודם שידע אם יצווהו האל יתעלה שלא יתגר בהם מלחמה, כמו שיעשה לבני עשו ולבני עמון ולבני מואב. ומי המונע שג"כ יאמר אליו על סיחון ועל עמו שלא יתגרו בו מלחמה. והנה לאדום כשבאו אליו ראשונה, שלח משה מלאכים, בחשבו שעם כל האומות ילחם קודם שיבואו הציווי המונע אותו מזה. אבל אחר שהאל יתעלה אמר ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, וכן נאמר לו על בני עמון וכן על מואב, מבואר הוא שלא יוסיף לשלח מלאכים לסיחון, כי אם אחר דעתו שיעבור בו על כל פנים, ושלא יהיה משפטו כשאר האומות.

הנה אלה הספקות אשר ראיתי להעיר בדרושי הסדר הזה.

תשובה לספק יד

המפרשים אמרו שהיה שליחות המלאכים במאמר הקדוש ברוך הוא או ברוח הקדש אשר בו. ואני לא מצאתי מזה עד בדבר ולכן לא אסתפק בו. ואחשוב בזה שמשה אדונינו נהג בזה כמנהגו עם פרעה שקודם המכה היה מתרה בו עם היות שידע שהשם ית' הודיעו שיתן סיחון בידו ראה משה לשאול לשלום וזה לסיבות.

ראשונה כדי להראות לישראל שלא יכבשו סיחון ועוג לחולשת לבבם כי הם חזקים מאוד עד שלא שמעו לדברי שלום. ולא אבו לתתם לעבור בגבולם בבטחם בגבורתם. אבל יד ה' יתברך הושיעה למו ונתן ארצותם לפניהם.

והב' כדי לתת למוד לשאר יושבי הארץ כי אם יקראו אליהם לשלום יענו אותו ויהיו למס אחרי שראו סיחון שלפי שלא נטה לבו לשלום הכו אותו ואת בניו ואת כל עמו וילכדו את ארצו. **הג'** שעשה משה זה לעשות נסיון בו יודע לישראל שמחשבות ה' לעולם יעמדו. ולכן שלח לו דברי שלום לאמר אעברה בארצך כדי שישמעו תשובתו שלא אבה נתנם עבור ושידעו שה' יתברך הקשה את רוחו לתתנו בידם.

ואמרו בדרך, רוצה לומר שלא יתעכבו שמה. אבל יעברו בלי שום עכוב והוסיף לומר בדרך אלך לא אסור ימין ושמאל. להודיעם שעם היותם עוברים בלי עכוב שלא יפנו דרך כרמים וזכר שלא יזיקוהו בזה. אבל גם שיהיה לו תועלת ולעמו הרבה שימכור לו מזונותיו ביוקר. וזהו אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי. ואמר עוד רק אעברה ברגלי. והכונה בו שאמר לו אל תמנעני מעבור בך בחשבך שאשוב לאחור כי עכ"פ אעבור ברצונך או על אפך ועל חמתך.

ואמרו **כאשר עשו לי בני עשו**. הוא לדעתי לומר שלא יחשוב שבהיותו מונע ממנו העברה בארצו ימנע מעבור אל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע והוא ארץ כנען אינו כן אבל עכ"פ יעבור שמה ויעבור ברגלו אם בהטותו ממנו בארצו אם ברצונו או על אפיו. וזהו רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. רוצה לומר שמנעו ממנו ההעברה בארצם. ועכ"ז לא נמנעתי מבא אל המקום הזה. ולז"א עוד עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. רוצה לומר כי עכ"פ אעבור את הירדן לפי שאני הולך אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ומי יאמר לו מה תעשה.

הנה אם כן היה הדמיון הזה מאשר עשו לי בני עשו והמואבים בדבר אחר כ"א שהמניעה שמנעו את ישראל מעבור בארצם לא מנע ההעברה בהחלט. כי עם כ"ז עברו שמה. וככה יהיה אף על פי שסיחון ימאן כי עכ"פ הם יעברו את הירדן.

ובאלה הדברים רבה אמרו:

למה הדבר דומה? לשומר שנטל שכרו להיותו שומר הגפן. בא אחר א"ל עבור מזה המקום והניחני לבצור הגפן. א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמור את הגפן ואתה בא לבצור. כך היה סיחון נוטל שכר מכל מלכי ארץ כנען. והיו מעלין לו מכס לשמור שישראל לא יעברו את הירדן. א"ל ישראל תנו לנו מקום שנעבור בארצכם ונבא לאותם המלכים שהיה משמר אותם א"ל כל עצמי איני יושב כאן אצא משמר מפניהם ואתם רוצים לעבור? הוי ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו עד כאן.

והנה מאמר זה יורה מצד מה שפירשתי ברק אעבור ברגלי כאשר עשו לי בני עשו וגו'. עד אשר אעבור את הירדן שהודיע לו זה כדי שלא יחשוב להציל שאר המלכים במנעו מהם ההעברה בארצו. והנה לא קרא כאן אחים לבני עשו ואמר סתם כאשר עשו לי בני עשו. לפי שלא יאמר סיחון אם אחיך עשו לא רצה. איך ארצה אני. לזה העלים ממנו האחוה שהיה לו עם בני עשו והנה זכר שלא אבה סיחון העביר את ישראל והיה זה לסיבה אלהי שה' יתברך הקש' את רוחו ואמץ את לבבו. והוא המופת שעשה משה כמו שאמרתי בשליחות המלאכים ואם כן לא המלאכים נשלחו לכונת שלום כי אם לעשות המופת. וליתר הסיבות שזכרתי בידיעתו שלא יענה בשלום.

והותרו בזה הספק הארבע עשר שזכרתי בפרשה.

[פירוש הפסוק ראה החילותי תת לפניך את סיחון]

אמנם אמרו ויאמר ה' אלי ראה החילותי תת לפניך את סיחון. יראה שאין צורך כאן בפסוק הזה.

ואמרו המפרשים שהוסיף לומר זה לפי שהיה בשעת המעשה.

והרמב"ן ז"ל נדחק לומר שהציווי הזה הוא הנאמר למעלה ושאחר שליחות המלאכים נאמר לו וכמו שאמרתי בספקות. והנה סדר הפסוקים לא יסבלהו.

ואחשוב שכאשר סיחון לא רצה לקבל דברי השלום אשר שלח אליו משה כדי לעשות האות והמופת אשר זכרתי. מיד באהו הדבור האלהי בזה, להודיעו שבמה שלא קבל סיחון השלום. הנה כבר נפל בידו, ובזה החל ה' יתברך לתתו בידו בהקשותו את לבו. כי היה זה התחלת נפילה וסיבה אליה. ולכן אמר החל רש, ולא אמר והתגר בו מלחמה. כי התגרות המלחמה הוא מה שכבר עשה משאילת השלום.

והנה סיפר המלחמה איך נעשתה, כי יצא סיחון ועוג לקראתם באנשי החיל שלא ישמרו האויבים תוך החומה אבל המה יצאו לקראתם על מרומי שדה ויערכו אתם מלחמה. והשם נתן אותם בידי ישראל, ויכוהו וילכדו את עריו. והנה זכר שתוקף הישועה הייתה כל כך גדולה, שהנה התורה העידה שהייתה אלהית כי כוח אדם לא יגיע אליה. והוא אמרו **את הכל נתן ה' אלהינו בידינו**.

והנה הודיע עוד שעם היות שהיו בתוקף המלחמה והשלל, ומשנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. הנה הם לא עשו כן, ולא פשטו ידיהם בארץ בני עמון הסמוכה לסיחון. לפי שישראל נשמר מאוד מזה כדי שלא לעבור על מצוות אלהיו.

פרק ג, א-י

[המלחמה בעוג מלך הבשן]

- א ונפון ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך-הבשן לקראתנו הוא וכל-עמו למלחמה אֲדַרְעִי:
 ב ויאמר ה' אלי אל-תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת-כל-עמו ואת-ארצו
 ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון:
 ג ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את-עוג מלך-הבשן ואת-כל-עמו ונכּהו עד-בלתי השאיר-לו שריד:
 ד ונלכד את-כל-עריו בעת ההוא לא הייתה קרנה אשר לא-לקחנו מאתם
 ששים עיר כל-חבל ארצו ממלכת עוג בבשן:
 ה כל-אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד:

[666] אחרי שזכר מלחמת סיחון זכר אחריה מלחמת עוג מלך הבשן. וזכר שעוג לא שמר שליחות שאלת השלום. אבל מיד יצא עוג ועמו לקראתם. ועם היות שמהירות המלחמה בזה, כל שכן בראיתם השמד סיחון ועמו. ועוג שלא חשש לזה, היה מורה על גבורתו, והוא ממה שיפחיד הלבבות. הנה ה' יתברך אמר למשה אל תירא אותו. כלומר אל תיבהל מחריצותו וזדונו בצאתו לקראתכם.

ובמדרש אמרו שהיה משה ירא מעוג, לפי שעוג שימש לאברהם, שנאמר ויבא הפליט והוא היה עוג. ומשה היה ירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם. והוא דרך הגדה. והעניין הוא שלא יראו מגבורתו, כי עתיד הוא שייפול לפניהם. וזכר שכן היה בפועל, שהכו אותו עד בלתי השאיר לו שריד, וילכדו את כל עריו. וזכר שהיו ערים בצורות חומה גבוהה דלתיים ובריח.

ואם כן רשם בניצחון הזה ג' דברים נפלאים.
 האחד שלקח את עוג בהיותו גיבור חיל והיותו מלך, ועל המעט ילכדו המלכים.
 הב' שלא הרגו חלק מעמו, אבל כל העם מקצה הרגו בלתי השאיר לו שריד.
 הג' שלא די העם אשר בשדה, אבל גם הערים אבד כולם.

והוא דבר זר. שכל הערים יכבשום יחד בהיותם חזקות לא תישאר אחת שתתחזק כנגד האויבים ימים או עשור. ולזה אמר **ונלכוד את כל עריו**, לא בזמן ארוך אבל בעת ההיא. **לא הייתה קריה אשר לא לקחנו מאתם**. וזכר ריבויים, באומרו **ששים עיר**. וזכר חוזקם באומרו **כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה**. וכלל אח"כ באומרו **וניקח את כל עריו בעת ההיא**. ולפי שלא נשתבש בשמות, אמר **צידונים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר**. רוצה לומר שיהיה כלו דבר אחד, שניר וחרמון. ואין ויכוח בשמות. והנה דקדקה התורה בכל זה לאמת הספור. כמו שזכר **הרלב"ג ז"ל**.

דברים ג, יא

יא כי יק-עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל
 הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארקה וארבע אמות רחבה באמת-איש:

[גבורתו של עוג]

הנה אמר זה אחר סיפור הניצחון כולו. אם לתת טעם למה יצא עוג לריב מהר. ואמר שהוא להיותו מכלל הרפאים הבוטחים בגבורתם. ואם לתת סיבה למה ציוה ה' יתברך להזהיר את ישראל עליו **אל תירא אותו**, ולא אמר כן בסיחון.

ואמר שהסיבה בזה הוא לרוב גבורתו, להיותו מן הרפאים, מה שלא היה סיחון. ואם לרשום גודל התשועה הזאת מפאת שר הצבא אשר היה הממונה על האויבים, שהיה עוג הנשאר מיתר הרפאים, רוצה לומר שזה יורה על גבורתו כיון שנשאר ולא נשמד עם יתר הרפאים בהישמדם.

ונתן ראייה שנית על גבורתו, והוא אמרו הנה ערשו ערש ברזל. רוצה לומר שהערש הוא שוכב עליו לא היה מעץ, כי לא יוכל העץ לסבול כבודו בעת השינה. אבל היה מברזל. והנה העד בזה הוא החוש שעוד היום הזה לאות ולמופת ברבת בני עמון.

וכן אמרו **באלה הדברים רבה**

רבי אבהו בשם רשב"י אמר: לא ראה עוג מימיו לא כסא של עץ, ולא ישב על עץ מימיו שלא היה נשבר ממשאו, אלא כל תשמישיו מברזל היו.

והביא ראייה שלישית על גבורתו מגודל גופו. ויבאר זה מן גודל הערש שהיה ט' אמות ארכה וד' אמות רחבה. ובאלה הדברים רבה אמרו משמיה דרשב"ל, שעוג מנוול היה, שהיה רחבו קרוב לחצי ארכו, ואין בריות בני אדם אלא רוחבם שליש אורכם. וגלית הפלשתי היה נערך באבריו, ולזה נקרא איש הביניים. רוצה לומר הנבנה כראוי באבריו.

והרב **המורה** כתב בפרק מ"ז חלק ב' מספרו

שלא אמרה התורה זה כמפליג, כי אם על צד ההגבלה והדקדוק כי זכרה קומתו בערש שהיא המיטה. ואין מיטות כל אדם כשיעורו אבל המיטה היא תהיה לעולם יותר גדולה מהאיש השוכב עליה. והנהוג שהיא יותר גדולה ממנו כשליש אורכו. ואם כן שהייתה מיטת עוג ט' אמות אורכה, תהיה מידת עוג ו' אמות. ואומרו באמת איש, איננו באמת עוג [כמו שכתב רש"י ז"ל], כי אם באמת כל איש ממנו. והיה עוג אם כן כפל איש אחר. וזה בלי ספק מזרות אישי המין, ואינו מן הנמנעות.

הנה אם כן היה זה שיעור גדול יוצא מהמנהג הטבעי, וכפי שיעור הנושא יהיה הכוח אשר בו. וכל זה ממה שיורה על גודל התשועה האלהית אשר עשה במלחמה זאת.

דברים ג, יב-כב

יב וְאֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת יְרַשְׁנוּ בְּעַת הַהוּא מֵעֶרְעַר אֲשֶׁר-עַל-נַחַל אַרְנֹן
וְחֻצֵי הַר-הַגִּלְעָד וְעָרָיו נְתַתִּי לְרֵאשִׁיבֵינִי וְלַגְדִּי:
יג וְיִתֵּר הַגִּלְעָד וְכָל-הַבְּשָׁן מִמְּלֶכֶת עוֹג נְתַתִּי לְחֻצֵי שְׂבֵט הַמְּנַשֶּׁה
כָּל חֶבֶל הָאֲרָגָב לְכָל-הַבְּשָׁן הַהוּא יִקְרָא אָרֶץ רְפָאִים:
יד וְאִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת-כָּל-חֶבֶל אֲרָגָב עַד-גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי
וַיִּקְרָא אֹתָם עַל-שְׁמוֹ אֶת-הַבְּשָׁן חוֹת וְאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

[נחלתם של שנים וחצי השבטים]

אחר אשר זכר ניצחון המלחמות ההן, חשש משה אולי יאמר האומר אם היה שהיכולת האלהי כבש את הערים האלה והפיל המלכים ההם איך נתייחסה ירושת ארצם לראובן וגד וחצי שבט המנשה, הלא לכל ישראל בכלל היה ראוי שתתייחס לא לאלה בלבד.

אבל ההתייחסות הזו יורה שהם יירשו את הארץ ההיא, ולכן הם יירשוה, ולא שאר השבטים. הנה להשיב לזה אמר, שלא היה זה חלף גבורתם. אבל הוא ע"ה נתנה להם להיותם בעלי מקנה הרבה מאוד, יותר משאר השבטים, כמו שנזכר בפרשת מטות. וזהו אמרו **ואת הארץ הזאת נתתי לראובני ולגדי, ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשי**. ולפי שהיו למנשה בנים, יאיר ומכיר, זכר איך נחלקה ביניהם המתנה ואמר **יאיר בן מנשה לקח וגו'. ולמכיר נתתי וגו'.**

וראב"ע אמר, בעבור שכתב בבני יהודה שם יאיר, כתב כאן שזה יאיר בן מנשה הוא מבני יהודה.

ואין צורך שפעמים רבות היו שני אנשים שמותם אחד ויחלפו בכינויים. ועם היות שנמצא בבני יהודה שם יאיר. הנה לא קראוהו שם יאיר בן מנשה כמו שקראו את זה להיותו משבט מנשה.

**יח נאצו אתכם בעת ההוא לאמר ה' אלהיכם נתן לכם את-הארץ הזאת לרשתה
חלוצים תעברו לפני אחיכם בני-ישראל כל-בני-חיל:
יט רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי-מקנה רב לכם ישובו בעריכם אשר נתתי לכם:**

ואחרי שזכר את אשר נתן להם במתנה את ארץ ההיא זכר התנאים והציוויים והאזהרות שהזהירם את המתנה היא כשקבלוה. באומרו **ואצוה אתכם בעת ההיא לאמר ה' אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת**. רוצה לומר אל יחשוב חושב שאתם ירשתם את הארץ הזאת למה שכבשתם אותה בכוחכם אלא כי ה' נתן אותה לכם. ומפני זה תתחייבו לעבור לפני אחיכם חלוצים כל בני חיל. וזה ממה שיורה שקנו הארץ במתנה כיון שנתחייבו לזה.

וממה שזכר לזה שהתנה עמהם העיר על שתי פנות יקרות. הא' שהארץ עתידה להיכבש להם. ולכן אין ראוי שיתרשלו מעבור עמהם לכבשה. כי לא יתאחרו בכבוש מאד. וזהו עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ וגו'. ורמז בזה שלא יהיו החלוצים בארץ כי אם שני הכבוש לא שני החלוק.

הב' להאמינם בחוזק ההשגחה. שעם היות שישארו נשיהם וטפם ומקניהם בערים ההם לבדם, לא ייראו ולא יפחדו מאויביהם שיבואו על ארצם וילכו בשבי נשיהם ובניהם וממונם, כי ה' ישמרם. ולא יחמוד איש את ארצם בעלות עם אחיהם. וזה באמת דבר גדול ופלא היה. ועליו העיד באומרו **רק נשיכם וטפכם ומקנכם וגו'.**

ולהורות לפניהם שכיבוש הארץ היה קרוב להיות. ושתשועת ה' כהרף עין. ציוה גם כן ליהושע שהוא שר צבאם, שיחזק ויאמץ לבבו ויקח משל ודוגמא ממה שעשה השם יתברך לשני המלכים האלה, ושיאמין בה' כי כן יעשה לכל הממלכות אשר הוא עובר שמה. וזהו אמרו ואת יהושע צויתי וגו'. והנה הוסיף לומר עוד **לא תיראום**, בלשון רבים, עם היותו מדבר עם יהושע לבד להעיר שהמלך הוא נפש כללות לעם ושהתשועה וההפך לכולם יתייחס. ולא למלך לבד. וז"ש לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם, בלשון רבים, לפי שזכות אבותם מסייעתן. ובזכותם תהיה התשועה תמיד לא בזכות יהושע לבדו.

[סיכום ההקדמה של משה לספר דברים]

הנה התבאר מזה הספור בכללו, שיש בספר הזה הקדמה עשתה התורה האלהית לכל דברי הספר הזה.

ודברי משה ע"ה עם ההקדמה, הלא היא בהסרת הספק שיקרה בעניין התוכחות, שאולי יחשוב חושב שלא נאמרו במקומות הקבועים בשעת המאורעות. ולזה הודיע באמת שכל התוכחות שנזכרו בספר משנה התורה הזה כולם נאמרו במקומותיהם. ובהתרת ספק אחר יקרה בעניין המצוות שיחשוב חושב שנתחדשו בכאן. ואמר שאיני כן. כי כולם נאמרו במה שעבר, אם בביאור ואם ברמיזה. ומשה בכאן כיון לבאר את התורה, לא לחדש דבר, וזו היא ההקדמה.

אח"כ ראה משה אדונינו לבאר את המצוות וליעד שכר על עשייתן, שהוא כיבוש הארץ וירושתה. ולפי שהיה אפשר שהשומעים זה יסתפקו ממה שראו בהליכת אבותיהם במדבר ארבעים שנה, וממה שראו שפעמים נלחמו והיו מנוצחים והעמים נלחמו ונצחו האויבים. ופעמים עברו עליהם ולא נלחמו עמהם ליראתם אותם, ויאמרו זהו דרך טבע לא מעשה נס. הנה בעבור זה קודם ביאור המצוות הודיעם סיבת העיכוב במדבר, שהיה בעוון המרגלים, והודיעם שאם אבותם היו מנוצחים מן האמורי במלחמה, היה להיותם נזופים מה' יתברך, לפי שעלו ונלחמו הפך הציווי האלהי. ואם לא נלחמו עם בני עשו עמון ומואב, היה מפני הציווי האלהי לא ליראתם אותם. ואם נצחו את סיחון ועוג, היה בכח אלהי לא בגבורתם. ובזה נחתם הסדר הזה.